

TANULMÁNYOK

JAKUS JÁNOS

A MAGYAR 3. HADSEREG HARCAI 1944. SZEPTEMBER 22-TŐL NOVEMBER 03-IG

A 2. és 3. Ukrán Front Iasi és Kisinyov térségében szétverte a német Dél-Ukrajna hadseregcsoportot. Ez az esemény elősegítette, hogy 1944. augusztus 23-án Románia átálljon a szövetséges hatalmak oldalára. A román haderő szembefordult egykori szövetségeseivel és a szovjet csapatok oldalán – támadó szándékkal – megkezdte felvonulását az akkori magyar-román határ mentén.

A román átállásra a magyar katonai felső vezetés számított ugyan, de annak bekövetkezte során a korábban elkészített tervekben foglalt rendszabályokat nem tudta maradéktalanul bevezetni. A Honvéd Vezérkar főnöke augusztus 30-án rendelte el a 2. hadsereg megalakítását, és a IV. önálló hadtest felvonulását azzal a határozott szándékkal, hogy gyors támadó hadművelettel – optimális feltételek mellett – kiveti a román csapatokat Dél-Erdélyből és birtokba veszi a Déli Kárpátok hágóit és szorosait, s ott kedvező körülmények között, viszonylag kevés erő alkalmazásával megakadályozza a szovjet-román csapatok betörését Erdélybe. A körülmények kedvezőtlen alakulása során a magyar katonai felső vezetés minimális célkitűzése az volt, hogy az Erdélyi Szigethegység átjáróinak birtokba vételével megakadályozza a támadók betörését az ország központi térségei felé.

E célkitűzések megvalósításához – Vörös János vezérezredes javaslata szerint – a német „F” Hadseregcsoportnak ki kellett volna ürítenie a Balkán-félszigetet abból a célból, hogy csapataival a Duna-Dráva vonal védelmét biztosítsa. A magyar vezérkari főnök ilyen értelemben tett javaslatot a hadműveletek tovább folytatására Guderian vezérezredesnek.

A kb. 800 km hosszú arcvonalon az Északi-Kárpátokban a magyar 1. hadsereg, a Keleti-Kárpátokban a német 8. hadsereg, az észak- és dél-erdélyi határ mentén a magyar IX. hadtest, majd később a magyar 2. hadsereg csapatai álltak készenlétben. A német 6. hadsereg újjászervezés céljából Észak-Erdélyben gyülekezett. Az ország délkeleti határszakaszára a magyar IV. önálló hadtest pótseregtestei vonultak fel.

A magyar 2. hadsereg – állományában a II. és IX. hadtestparancsnokságoknak alárendelt 7., 9. póthadosztályokkal, a 25. gyaloghadosztállyal, a 2. páncélosadosztállyal és az 1. és 2. pót-hegyidandárokkal – 1944. szeptember 5-én átlépte az országhatárt, rövid idő alatt elérte a Marost és azon átkelve megközelítette Nagyenyedet. Innen a 2. Ukrán Front páncélos csapatainak – 6. gárda-harcokocsihadsereg – támadása következtében Torda térségébe vonult vissza, ahol szívs védelmi harcot folytatott 1944 szeptember végéig.

1944. szeptember 13-án – hosszas huzavona után – támadásba lendült a magyar IV. önálló hadtest is, melynek eredményeként elfoglalta Aradot és Lippáig tört előre. A beérkező szovjet erők azonban megghiúsították a további térnyerést.

A Bánátban folytatott hadműveletek nem jártak eredménnyel. Az időközben – a IV. önálló hadtestből – megalakított 3. hadsereg visszavonult a Zenta–Makó–Nagyszalonta–Nagyvárad terepszakasra és ott felkészült az ország délkeleti határainak védelmére.

Ebben az időben Horthy kormányzó környezetében a politikai és a katonai felső vezetés egy csoportja – nem törődve a német jelenléttel – elhatározta, hogy az országot és a lakosságot megkíméli a háborús pusztítás borzalmaitól. Ennek érdekében megindult a kapcsolatkeresés a szövetséges országok irányába. Náday vezérezredes szeptember 22-én az olaszországi Casertába indult, Faraghó altábornagy pedig Moszkvába készült.

A kapcsolatkereséshez és a tárgyalások megindulásához azonban időre volt szükség. A Faraghó altábornagy vezette tárgyaló csoport kalandos körülmények között megérkezett Moszkvába és megkezdte a tárgyalásokat az ország háborúból való kivezetéséről.

Ezek a nagy jelentőségű politikai és katonapolitikai események azonban nem éreztették hatásukat az arcvonalban. A magyar hadosztályok ekkor még keményen ellenálltak.

A 3. hadsereg feladata és helyzete a megalakulása után

A Fővezérség szeptember 20-án kiadott intézkedésének megfelelően 21–22-én a IV. önálló hadtest vezető törzsből megalakult Heszlényi József altábornagy parancsnoksága alatt a m. kir. 3. hadseregpáncsnokság. Alárendeltségébe került a német LVII. páncélos hadtest (állományában a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztállyal és a Békéscsaba térségében gyülekező 22. SS lovashadosztály egy harcsoportjával), a m. kir. 2. hadseregtől átalárendelt m. kir. VII. hadtest, valamint a szállítás alatt levő m. kir. II. tartalékhadtest parancsnoksága.

Az újonnan felállított hadsereg elsőrendű hadműveleti feladata volt akadályozni a támadó szovjet csapatok további térnyerését a magyar Alföld irányába. Ennek értelmében kezdetét vette a csapatok szükség szerinti átalárendelése. A 3. hadsereg összetétele és a vezetési rendszere a hadműveleti helyzet gyors változásai következtében állandóan módosult. A részben beérkezett II. tartalékhadtest-törzs (parancsnoka, Lengyel Béla altábornagy) Gyopárosfürdőn készítette elő törzsszállását, ahová a Varsó környékéről szállítás alatt levő szervezetszerű hadtest-törzsnek települnie kellett. (A II. tartalékhadtest, miután visszakapta eredeti hadrendi megnevezését – VIII. hadtest –, átvette a IV. önálló hadtest seregteseinek vezetését.) Ennek megfelelően a hadsereg jobb szárnyán a VIII. hadtest alárendeltségében az 1. páncéloshadosztály, a 8. póthadosztály, a 20. hadosztály, az 1. pót-huszárezred, majd később a 23. tartalékhadosztály folytatott halogató harcot. A szegedi hídfő védelmére az 1. légvédelmi tüzérdandártól és az 5. Honvéd Kerületől elvont két zászlóaljából megalakították a Matoltsy-csoportot.

Friessner vezérezredes, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoka szeptember 22-én az alábbiak szerint intézkedett: az „...”, újonnan szervezett m. kir. 3. hadsereget azonnali hatállyal alárendelem a hadseregcsoportnak és megparancsolom, hogy a

nyugat-romániai térségből nyugati irányba előrenyomuló ellenséget tartóztassa fel és mérjen rá csapást”...¹

Szeptember 22-én a helyzetet a következők jellemezték:

A szovjet 53. összefegyvernemi hadsereg csapatai és a 18. harcokosihadtest erői Aradtól északnyugatra és a Marostól délre folyamatosan támadták a 3. hadsereg leharcolt csapatait.

A 8. póthadosztály egész nap harcban állt a Lippa irányából a Maros északi partján és a Pécskánál átkelést végrehajtott – a hadosztályt bekerítéssel fenyegető – szovjet csapatokkal.

A 20. hadosztály csapatainak szállítása még mindig nem fejeződött be. Csupán részei – a 13., 14., 23. gyalogezredek – vettek részt az Arad körüli harcokban.

Az 1. páncélos hadosztály Kevermes térségében kijelölt körletében gyülekezett és rendezte állományát, majd felkészült újabb feladatok végrehajtására.

Az 1. pót-huszárezred Mezőhegyes-dél körzetében összpontosult és felkészült újabb feladatok végrehajtására.

A magyar csapatok 22-ére virradóra kiürítették és feladták Aradot. A hadtest teljes állományát vissza kellett vonni a Battonya-dél, Dombegyháza-dél, Kevermes-dél, Gyula-kelet terepszakaszra.

Az LVII. német páncélos hadtest 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztálya Temesvártól északnyugatra összpontosult, abból a célból, hogy Szakálháza–Kisbecskerek–Billéd irányában megakadályozza a szovjet csapatok további átkelését Szemlak és Pécska térségében. A hadtest 22. SS lovas hadosztályának részei Békéscsaba területén gyülekeztek, azzal a feladattal, hogy Gyula–Nagyszalonta irányba támadva lezárják a VIII. hadtest és a VII. hadtest között keletkezett hézagot. A hadtest Nagyszalontát két zászlóaljjal megerősítette.

A VII. hadtest 4. póthadosztály a Talpas–Tenke terepszakaszon védekezett a támadó román és szovjet csapatokkal szemben. A hadtest 12. tartalékhadosztálya Belényestől északnyugatra a Fekete–Körös völgyében igyekezett feltartóztatni a támadó szovjet és román csapatokat.

A 3. hadsereg helyzetének javítására a Honvéd Vezérkar főnöke a 23. tartalékhadosztályt Szeged környékére vezényelte. Élszállítmányai már szeptember 22-én beérkeztek a hadsereg hadművelési területére, de további szállítmányai még messze voltak a tervezett kirakási körzettől.

Vörös vezérezzredes kritikusként ítélte meg a 3. hadsereg helyzetét. Erről egyik intézkedésében a következőket írta: „Az alföldi szabad térségben a zömükben motorizált és páncélos erők mozgási szabadságukkal uralják a sík területet és a magyar erőket mindkét oldalról átkarolják. Ez a harc egy-két napon belül a gyenge harcértéket képviselő pótalakulatok felmorzsolódására fog vezetni. (...) Nem kétséges, hogy a 3. magyar hadsereg önmagában nem lesz képes eme nagy túlerővel szemben komolyabb és hosszabb ellenállást kifejteni, felmorzsolódása esetén pedig a nagy magyar Alföld és a Budapestre vezető támadási irány védtelen

¹ Kriegstagebuch der Heeresgruppe Südukraine (a továbbiakban: Ktb.), (ZMKA könyvtár) (1944. szeptember 19–30.), 3 k., 4. o

marad.”... ..,Miután, dacára annak, hogy a 3. hadsereg alátámasztására és az orosz fő támadási irány lezárására komolyabb német segítségre irányuló ígérettel rendelkezünk, a magyar katonai vezetése az ország területének és lakosságának megvédésére, felelőségének teljes tudatában, – bár nem szívesen, hanem a német segítség elmaradása teremtette kényszerhelyzetben – kénytelen saját hatáskörében a szükséges intézkedéseket megtenni.”² A kialakult helyzetért a német katonai vezetést terhelte a felelőség, mert a magyar hadszíntéren működő minden német és magyar sereget a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz alárendeltségébe tartozott. Ennél fogva parancsadási joggal a hadseregcsoporthoz parancsnoksága és azon keresztül a német szárazföldi csapatok parancsnoksága (OKH) volt felhatalmazva.

Vörös vezérezredes a német vezetés intézkedéseit (parancsait) – nagyon is praktikus okokból – nem tartotta magára nézve kötelezőnek. Saját intézkedéseinek végrehajtását azonban igyekezett megkövetelni a magyar csapatoktól. Naplójában szeptember 22-én rögzítette annak a rendkívül veszélyes helyzetnek a felismerését, amely a 3. hadsereg arcvonalán és a Duklánál bekövetkezett szovjet támadó hadműveletek sikeres kibontakozását követően kialakult. Ennek ellensúlyozása érdekében az arcvonalban küzdő seregetek átcsoportosítására adott parancsot, amit a német hadvezetőség – a már tőle megszokott arroganciával – határozottan visszautasított. Jellemző, hogy a 27. könnyű hadosztály és a 2. páncélos hadosztály Kolozsvár körzetéből Nagyvárad térségébe történő átcsoportosítására kiadott intézkedését Friessner vezérezredes fellépésére Vörös vezérezredesnek vissza kellett vonnia.³

Így adódott, hogy a Fővezérség – más lehetőség hiányában – a honvédkerület-parancsnokságok alárendeltségében levő alegységek átcsoportosításával igyekezett segítséget nyújtani. Ennek keretében az 5. Honvéd Kerület parancsnokságának meghatározták, hogy a még kivezényelhető erőkkel biztosítsa a Szegedtől délre levő Tisza-vonalat, süllyal Magyarakanizsa és Zenta között. Intézkedés történt a veszélyeztetett térségben található helységek önvédelmének megszervezésére, s a tiszai hidak rombolása esetén azok pótlására is.

A 3. hadsereg arcvonalán a VIII. hadtest további visszavonulását Heszlényi altábornagy megtiltotta, annak reményében, hogy „Orosházától kelet és dél felé, valamint a Maros mentén német erők beavatkozása már szeptember 23-án bekövetkezik.”⁴

Halogató harcok az országhatár mentén

Szeptember 23-án a 3. hadsereg arcvonalán lényeges változás nem történt. Nem következett be a Heszlényi altábornagy által várt Arad ellen irányuló támadás sem.

A német LVII. páncélos hadtestnél a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály a Billéd–Sándorháza terepszakaszon ezred erejű szovjet támadást hárított el, majd azt

² Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Fővezérség, hadműveleti iratok Napló, 306/a. doboz, 797/Föv. hdm. – 44. IX. 22. A nagy magyar Alföld elleni orosz támadással kapcsolatos ellenintézkedések

³ HL Fővezérség, hadműveleti iratok Napló, 306/a. doboz, 832/Föv. hdm. – 44. IX. 23. Vörös vezérezredes naplójában arról számol be, hogy: „...Guderian vezérezredes ma délután táviratot intézett hozzám, amelyben arra kért, hogy a hadseregcsoporthoz hatáskörébe ne avatkozzak bele és az átcsoportosítási parancsaimat vonjam vissza.”

⁴ Ktb. (1944. szeptember 19–30.) 3. k. 7. o.

követően ellentámadásba ment át Sándorháza–Pészak irányban. A 22. SS lovas hadosztály egyik harccsoportja Gyulavarsánd térségében került harcbavetésre.

A VIII. hadtest a Németpereg–Battonya–Dombegyháza–Kevermes–Ottlaka–Gyulacsanád terepszakaszon, általában az országhatár mentén, halogató harcot folytatott.

A VII. hadtest 4. póthadosztálya a Nagyzerénd (egy gyalogzászlóalj a 12. tartalékhadosztálytól) – Talpas – Nagykolos terepszakaszon, a 12. tartalékhadosztály a Tenke–Belényes-északkelet 8 km – Biharpoklos terepszakaszon igyekezett feltartóztatni a támadókat. A szovjet csapatok a Csanádpalota–Battonya terepszakaszon átlépték a magyar–román határt.

Szeptember 24-én a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz a Dél Hadseregcsoporthoz megnevezést vette fel, parancsnoka továbbra is Hans Friessner vezérezredes maradt.

A magyar Fővezérség ezen a napon még egyszer javasolta a 27. könnyű és a 2. páncélos hadosztály Nagyvárad térségében történő alkalmazását, de hiába, mert a németek ezúttal is elutasították a javaslatot. A magyar felső vezetés az 1. huszárhadosztály Lengyelországból történő hazaszállításában és a hadosztálynak Kecskemét, Kiskunfélegyháza és Csongrád körzetében való mielőbbi kirakodásában és gyülekezésében bízott.⁵

A 3. hadsereg védősávja Zentától Nagyváradig mintegy 300 km szélességűvé vált. Ezt a széles arcvonalat – amely szeptember 24-ig alakult ki – a magyar VIII. és VII. hadtest, valamint a német LVII. páncélos hadtest alárendeltségében az 1. páncélos hadosztály, az 1. pót-huszárezred, a 20. gyaloghadosztály, a 4. póthadosztály, a 12. tartalékhadosztály, a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály (4 zászlóalj), a 22. SS lovas hadosztály részei, valamint néhány más arcvonalakból átcsoportosított alegység és tüzérsztály védte. Az 1. huszárhadosztály részei még szállítás alatt voltak. A hadseregparancsnokság Mezőtúron, a VIII. hadtestparancsnokság Orosházán (Gyopárosfürdőn), a VII. hadtestparancsnokság Berettyóújfalun, míg a német LVII. páncélos hadtestparancsnokság Kondoroson települt. A hadtestek általában 60–80 km széles terepszakaszon bontakoztak szét.⁶

A szovjet és román csapatok a 3. hadsereg csapatai ellen kisebb erővel támadtak, miközben újabb seregtesteket gyülekeztettek Arad és Temesvár körzetébe. A Torda térségéből átcsoportosított 6. szovjet páncélos hadsereg élei Nagyvárad felé közeledtek. A szovjet csapatok támadása Kisbecskerek, Sándorháza és Lovrin ellen sikerrel járt.

A két települést a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály – ellentámadásának eredményeként – még ezen a napon visszafoglalta, melynek következtében Lovrinnál és Nagyszentmiklósnál felvette az összeköttetést a VIII. hadtesttel; a VIII. hadtest hadosztályai továbbra is tartották az általuk elfoglalt terepszakaszt.

5 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 839/Föv. hdm. – 44. IX. 24. uo. 859./Föv. hdm. – 44. IX. 24.

6 Amikor a 3. hadsereg védelmi hadműveleteiről beszélünk, ezalatt nem a klasszikus értelemben kiépített védőállások rendszerében vívott védelmi harcot kell érteni, hanem többnyire a halogató harcnak nevezett harctevékenységre kell gondolnunk, amelyet a védelmi harctevékenység aktív elemeinek – az ellentámadásoknak és manővereknek – a széles körű alkalmazása jellemez.

A VII. hadtest terepszakaszról-terepszakaszra halogató harccal húzódtott vissza Nagyszalonta–Nagyvárad irányban. Sávhatár a két hadtest között Zeréd és Sarkad vonalában került kijelölésre.

Szeptember 25-én a 3. hadsereg arcvonalán a VIII. hadtest ellen Gyula térségében egy szovjet ezredcsoport támadásán kívül nagyobb támadó tevékenység nem következett be, Heszlényi altábornagy mégis engedélyt kért Friessner vezéreztől arra, hogy a VIII. hadtest arcvonalát visszavegye a Makó–Tótkomlós–Békéscsaba terepszakaszra, amihez a hozzájárulást megkapta.

A magyar és német csapatok harcvezetésében és az együttműködés területén mind nagyobb hibák mutatkoztak. Így a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály támadási céljának meghatározásakor némi zavar keletkezett a hadosztály előjárói között. Mivel a szovjet csapatok elérték Makót, a hadosztály azt a feladatot kapta, hogy – a VIII. hadtest jobbszárnyán tevékenykedő 23. tartalékhadosztállyal együttműködve – az északnyugati irányban előretört szovjet csapatokat hátsó összeköttetéseiktől szigeteljék el, majd semmisítsék meg azokat. Mivel a 23. tartalékhadosztály még nem fejezte be a megindulási körlet elfoglalását, ugyanakkor a VIII. hadtest arcvonalának visszavételére vonatkozó intézkedések már kiadásra kerültek, az Arad–Makó irányban keletkezett rés lezárására vonatkozó elgondolások megmaradtak a tervezés szintjén.

Szeptember 25-én a szovjet 53. hadsereg csapatai kijutottak az Elek–Mácsa–Kisiratos–Dombegyháza–Battonya–Földeák–Kiszombor–Makó terepszakaszra. A 6. szovjet páncélos hadsereg élei ezen a napon beérkeztek Nagyvárad elé és azonnal beavatkoztak a harcokba.

A 12. tartalékhadosztálynál a felbomlás jelei mutatkoztak. Vörös János vezéreztől, a Honvéd Vezérkar főnöke parancsot adott arra, hogy „A 12. tartalékhadosztály felbomlását minden eszközzel, egészen a végsőkig menő eréllyel, az összes parancsnokok személyének legmesszebbmenő latbavetésével, kíméletlen erőszakkal feltétlenül meg kell akadályozni. A beérkező erősítésekkel alátámasztva Nagyváradot az utolsó emberig tartani kell.”⁷ A 12. tartalékhadosztály visszaözönlő alakulatait Nagyváradtól délre a Pece patak mentén sikerült megállítani.⁸

Ez idő alatt a Honvéd Vezérkar főnökének intézkedésére az 1. ejtőernyős pótzászlóalj Pápáról Nagyváradra került elszállításra. (A szállítás a 102./1. szállítórepülő-század és a zászlóalj saját gépeinek igénybevételével történt. 2 tiszt, 152 fő legénység, 18 golyószóró, 3 gránátvető, 2 nehézpuska.) A beérkezés után a zászlóalj a VII. hadtest alárendeltségébe került. Ide vezényelték továbbá Sajószentpéterről az 53. határavadász zászlóaljat is.

Az 57. határavadász zászlóaljat Salgótarjánból szintén Nagyváradra vezényelte a Fővezérség. Az 1. hadseregtől az 1. ejtőernyős zászlóalj kivonását követően Nagyváradra csoportosult át. A 201. önálló zászlóaljat és az 1. önálló tüzérsztyalt Csongrádra vezényelték és ott a Tisza-híd védelmére beállított légvédelmi ágyúkat a zászlóalj parancsnokának rendelték alá, amit egyúttal a 3. hadsereg

⁷ HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 881/Főv. hdm. – 44. IX. 25.

⁸ Tömör János vezérezredes visszaemlékezéséből idézi Stark Tamás: Hadak útján. A Magyar Királyi Honvédség a második világháborúban. Bp., é. n. 81. o.

alárendeltségébe utaltak. Az 5. póthadosztály pótzászlóalját és három üteget Szegedre vezényelték és ott a „Matoltsy-csoportnak” rendelték alá.⁹

Szeptember 26-án az ország délkeleti határai mentén kialakult válságos helyzeten már nem lehetett segíteni.

A német hadvezetés Vörös vezérezredes többszöri követelése és kérése ellenére sem tette meg a szükséges lépéseket a délkeleti arcvonal megerősítésére. A vezérkar főnöke Guderianhoz intézett leveleiben erősen kifogásolta, hogy a Magyarországon gyülekező és részben felállítás alatt levő kb. nyolc német seregest nem került az arcvonalba. Egyik, szeptember 26-án kelt levelében a következőket írta: „Sajnálattal kell Nagyméltóságod szíves tudomására hozni, hogy a nagy magyar Alföld K részén a harc helyzet – főleg Nagyvárad környékén – mindinkább rosszabbodik és hamarosan kritikussá válhat. Ez a helyzet az ország közvéleményére annál is inkább lesújtólag hat, mert közben mindenki látja, hogy Magyarország területe tele van olyan német csapatokkal, amelyek ebbe a válságos harcba nem hajlandók beavatkozni. Felkérem Nagyméltóságodat, hogy ha már a megígért német csapatok támogatásával nem számolhatok, legalább az 1. lov. ho. és az 5. tart. ho. mielőbbi hazaszállításának engedélyezésére, hogy a magyar föld védelmére rendelkezéseimre álljanak.”¹⁰

„Ennek a funkcióját csak politikai szemszögből lehet magyarázni: egyfelől ezzel a magyar kormányra akarnak nyomást gyakorolni, másfelől a Birodalom közvetlen védelmét akarják előkészíteni.”¹¹ – állapította meg a naplójában a Honvéd Vezérkar főnöke. A német csapatösszevonásról tájékoztatták a Kormányzót is.

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály sávjában a szovjet csapatok elfoglalták Szakálházát, amíg a hadosztály Pészakról tovább támadott Perjámos irányába, amit a délutáni órákban birtokba is vett. A hadosztály a Kisbecskerek–Billéd északi széle–Sándorháza-észak–Pészak északi széle–Lovrin északi széle–Pészak–Perjámos terepszakaszon harcolt. Ezáltal közelebb került a szemlaki átkelőhelyhez, de a szovjet utánszállítási útvonalakat számottevően nem veszélyeztette. A szovjet csapatok a hadosztálytól északnyugatra bekerítették Makót. Az ottani helyzetet különösen „zavarosnak” ítélte meg a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága. Az ellenséges páncélosok előretörésének mélységét Hódmezővásárhely térségében „sejtették”.

A szegedi hídfő biztosítására két zászlóalj, 24 db 88 mm-es és 4 db 40 mm-es légvédelmi löveget különítettek ki a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály állományából.

9 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 903/Főv. hdm. – 44. IX. 25. A „Matoltsy-csoport” az 1. lgv. tü. dd-ből és az 5. Honvéd Kerületparancsnokságtól elvont két gyalogzászlóaljból alakult meg. Alapvető feladata az volt, hogy Szegednél a Tisza és a Maros összefolyásától kezdődően építsen ki hídfőállást a város védelmére. A csoport a hadműveletek folyamán további alegységekkel került megerősítésre. Így került az állományba szeptember 25-én az 5. póthadosztály meglévő pótzászlóalja, október 3-án pedig az 5. ö. utász pótzászad és a 406. rögtönzött hadihídószlop. Szeged feladása után (október 10.) a csoport Kistelekre vonult vissza, majd pedig a solti hídfő kiépítésére és védelmére vezényelték. Később „Kesseő-csoport” néven szívs védelmi harcot folytatott a fontos dunai átkelőhely biztosításáért.

A különböző alakulatoktól elvont alegységeket – amelyeket meghatározott feladatok végrehajtásával bíztak meg – harccsoportoknak neveztek és nevüket a vezénylő parancsnok vezetéknévéről származtatták. (Matoltsy vezérőrnagy, Kesseő vezérőrnagy).

10 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 956/Főv. hdm. – 44. IX. 26.

11 Vörös János vezérezredes magánnaplójából, 1944. szept. 25-én. (A *Wehrwissenschaftliche Rundschau* 1970. évi decemberi számában jelent meg.)

A VIII. hadtest a meghatározott terepszakaszra történő visszavonást kisebb ellentámadásokkal biztosította. Az 1. páncélos hadosztály Kétegyházáról támadva visszafoglalta Eleket. A 22. SS lovas hadosztály „Ameiser harccsoportja” Nagyvarjas környékén került harcbevételre.

A 23. tartalékhadosztály (beérkezett 42., 51. és 54. ezredeivel) Hódmezővásárhely térségéből visszavetette a szovjet egységeket. Aktívan és eredményesen avatkozott be a harcokba a 7/1. rohamtüzérsztály három „Zrínyi” rohamlőveggel felszerelt ütege is. A magyar rohamlővegek számos szovjet páncélost semmisítettek meg Mezőhegyes, Csanádpalota, Apátfalva, Földeák és Tótkomlós körzetében.

A 8. póthadosztály a Csanádalberti–Mezőkovácsháza–Kunágota terepszakaszon harcolt. A 20. hadosztály hozzá csatlakozva a Kunágota–Békéscsaba terepszakaszon igyekezett megkapaszkodni. Az 1. póthuszárezred Nagybánhegyes és Mezőkovácsháza térségében állt harcban a támadó szovjet csapatokkal.

A VII. hadtest 4. pót- és 12. tartalékhadosztályának maradványai a Mezőgyán–Gyapjú–Kövesd terepszakaszon álltak szemben a támadó szovjet és román csapatokkal. Beérkeztek és harcba léptek a sebtében ide vezényelt határvasár és ejtőernyős zászlóaljok is. Megjelenésük némileg javított a Nagyváradnál kialakult súlyos helyzeten.¹² Különösen Kőröstarján és Váradles térségében vívtak kemény elhárító harcokat. A hadtest hadosztályai azonban már nem képviseltek számottevő erőt, s ezen a napon átalárendelésre kerültek a III. német páncélos hadtest parancsnokságának (Breith-csoport).¹³

A Honvéd Vezérkar 1/a. osztálya az MTI részére kiadott hadijelentésben így tájékoztatta a közvéleményt a hadműveleti helyzetről: „Makótól Nagyváradig húzódó országhatár mentén nagy túlerővel támadó ellenséggel szemben a súlyos elhárító harcok tovább tartanak.”...¹⁴

A 3. hadsereg állománya így lecsökkent a VIII. hadtestre és az LVII. német páncélos hadtestre. Arcvonalszélessége ennek révén leszűkült: a Zenta–Sarkad terepszakasz megtartásáért lett felelős.

Szeptember 27-én Friessner vezérezredes, Guderian vezérezredes útján, írásban rögzített helyzetjelentést küldött Hitlernek, amelyben vázolta a „magyar Kárpát-térségben” kialakult helyzetet.

Az ellenség értékelésével kapcsolatban megállapította, hogy „...A seregcsoport mélyen hátraugró nyugati oldalán az ellenség széles arcvonalba nyomul előre a 3. magyar hadsereg ellen, mégpedig:

– Arad térségéből Szeged, Gyula irányába a XVIII. páncélos hadtesttel és az 53. hadsereg 7.–8. lövészadosztályával.

– Nagyvárad irányába a XXXIII. lövészhadtest 3. lövészadosztályával és feltételezhetően a 6. lov. hadtesttel, melynek élei látszólag már harcban állnak.

További erők felvonulóban: III. gárda-gépesített hadtest Bulgáriából jövet ezidő szerint Turnu Severin térségében. A 46. hadsereg Bulgáriából 11 hadosztállyal menetben Karánsebes–Déván át északnyugati irányba, a 6. páncélos hadsereg az V.

¹² Huszár János: „A magyar ejtőernyős alegységek harci tevékenysége 1944-ben.” *Hadtörténelmi Közlemények*, 1987. 2. sz., 284. o.

¹³ Kib. 3. k. 6. o. Heszlényi vezérezredes visszaemlékezése szerint ez az esemény 27-én következett be.

¹⁴ HL Fővezérség, hadműveleti iratok. 306. doboz, 34. sz. hadijelentés (1. VKF oszt. javaslata) IX. 26-án.

gárda-páncélos és V. gépesített hadtestekkel szemben 25-én este óta Torda térségéből menetben általában nyugati irányba, a VII. gárda gépesített hadtest jelenleg ismeretlen körzetben.

Ezek szerint összesen: a 3. magyar hadsereggel szemben már megállapított 2 gépesített hadtesten és 10–11 lövészadosztályon felül feltételezhetően felvonulóban van még további 4 gépesített hadtest a 46. hadsereg 11 lövészadosztályával úgy, hogy a román kötelékeken kívül összesen 6 gépesített hadtest és 22 lövészadosztály nyomul előre Szeged–Nagyvárad vonalára...

Feltételezhető támadási irányok: a) Előretörés Budapestre, hogy a főváros elfoglalásával a magyarok ellenállási erejét egy csapásra megtörje, vagy b) előretörés északi irányba, nyugati szárnyal a Tisza mentén azzal a céllal, hogy a Beszkid arcvonalon támadó erőivel összműködésben a déli és az »A« seregcsoportoknak Kelet-Magyarországon levő erőit elvágja és megsemmisítse. ...A román térségben mélységben tagozva az ellenségnek még további 3 hadserege 24 lövészadosztállyal és feltételezhetően további 2–3 gépesített hadteste áll rendelkezésre, amely erőknek a fő hadműveleti irányába való bevetésével számolni kell."

A saját helyzet elemzése is nyilvánvalóvá tette a német katonai felső vezetés előtt, hogy az arcvonalon harcban álló erők nem elégségesek a szovjet csapatok ellensúlyozására. A rendelkezésre álló csapatokból megfelelő tartalékképzésre sem nyílt lehetőség. A 3. hadseregre vonatkozóan az alábbiakat jelentette... „egy kereken 300 km kiterjedésű arcvonalon csak olyan csekély erők állnak rendelkezésre (a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály 2/3-a, a 22. SS lovashadosztály egy ezredcsoportja, egy leharcolt magyar páncélos hadosztály és 4 leharcolt magyar tartalékhadosztály, melyeknek harcértéke igen csekély), hogy azok nemigen elegendők a nagy kiterjedésű, fedezet és akadály nélküli síkságon széles arcvonalon előretörő gyorsan mozgó ellenség késleltetésére. A Nagyváradnál levő 23. páncélos hadosztály ...az egyedüli ütőképes kötelék. ...Eredményes harcvezetés nagyobb távlatra ezen az arcvonalon csak akkor lehetséges, ha a még harccsoportonként előretörő ellenséget saját, gyorsan mozgó erőkkel egymástól elszigetelve meg lehet verni. ...Azonban a seregcsoportnál ilyen harcelfjáráshoz – a 13. páncélos hadosztály harccsoportjai, a 10. pc. gr. ho., a 20. pc. ho. leadása után – a már itt alkalmazott erőkön kívül, ezidő szerint semmiféle motorizált kötelék nem áll rendelkezésre.”...

„(...) Amennyiben az ehhez szükséges gyorsan mozgó erőket – legalábbis egy pc. hadtestet – a hadseregcsoport a legrövidebb időn belül meg nem kapja, úgy az ellenségnek nyugati irányba Budapestre, vagy Debrecenen keresztül északi irányban, s ezzel egyszersmind a Fretter-Pico hadseregcsoport, valamint a 8. hadsereg hátába való áttörését megakadályozni nem lehet...”¹⁵

Ezen a napon Vörös vezérezredes további erősítéseket vezényelt Nagyváradra. Így került Léváról az 52. határvadász zászlóalj is ebbe a térségbe.¹⁶

¹⁵ Zákó András: A Budapestért vívott harc. *Hadak Útján*, h. n., é. n. (Bevezető tanulmány) (A jelentés alapul szolgált a német katonai felső vezetés részére ahhoz, hogy az elkövetkező napokban intézkedjék a csapatösszevonásokra. A III. páncélos hadtest és a LXXII. hadtest parancsnoksága alatt felvonult az 1., 13., 23. és 24. pc., a „Feldherrnhalle” páncélgránátos és a 76. gyaloghadosztály.)

¹⁶ HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1004/Főv. hdm. – 44. IX. 27.

A 3. hadsereg arcvonalán a szovjet és román csapatok helyi jellegű támadásokat hajtottak végre. A jobbszárnyon elfoglalták Németszentmihályt és Kisbecskereket.

A VIII. hadtest 23. tartalékhadosztálya a Hódmezővásárhely–Tótkomlós terepszakasról ellentámadás végrehajtásához csoportosult Makó visszafoglalása érdekében. Az ellentámadás Földeák északi széle–Tótkomlós délnyugat 9 km útkönyök térségét érte el.

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztályt Perjámos és Pészak között szovjet alegységek támadták. A hadosztály a Berekszó–Kisbecskerek-észak–Billéd–Sándorháza–Pészak–Perjámos–Lovrin–Máriafölde terepszakaszon harcolt.

A 3. hadsereg parancsnoka a megszállt terepszakas megerősítését rendelte el. Ezen azt kell érteni, hogy a seregtestek az egymástól több kilométer távolságra levő helységeknél szakasz-, század- és zászlóalj erejű támpontokat és körleteket létesítettek. A körletek és a támpontok egymástól való távolsága nem tette lehetővé az összefüggő tűzrendszer létrehozását. Páncéllhárításra alkalmas eszközök csak korlátozottan álltak rendelkezésre, azok is általában hatástalanoknak bizonyultak a szovjet harckocsikkal szemben. Számottevő tartalékképzéshez sem volt elegendő erő.

A Honvéd Vezérkar főnöke a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 27-ei ülésén tájékoztatót adott a fronthezetről. A magyar seregtestek teljesítményének megítélésekor a csapatok állóképességéről szólva azok hiányos fegyverzetéről és hadianyagpótlási nehézségeiről tett jelentést, ennek fő okaként a német katonai felső vezetés önző és irreális működését nevezte meg.

Vörös vezérezredes szeptember 28-án levélben válaszolt Guderian vezérezredes 26-án írt éles hangvételű levelére, amelyben visszaütötte azokat a minden alapot nélkülöző vádakot, amelyek a Magyar Királyi Honvédséget illették. (Guderian levelében feltehetően bírálta a magyar politika alakulását és annak katonai vonatkozásait.)

Vörös vezérezredes válaszában a következőket írta:

„Válasz Guderian vezds. IX. 26-án érkezett táviratára:

Nagyméltóságod IX. 26-án érkezett táviratára van szerencsém az alábbiakban válaszolni:

1) Ami a táviratban foglalt politikai vonatkozású részeket illeti, azokat a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának jelentettem, illetve a m. kir. kormány tudomására hoztam.

2) Nagyméltóságod táviratának katonai vonatkozásokat magába foglaló részével kapcsolatban, különösen a távirat 6. pontjára nézve megállapítom a következőket:

a) Az orosz támadással szemben jelenleg védett magyar határ Szegedtől a szlovák határig terjed.

b) E határszakason Szegedtől Nagyváradig – a 22. SS lov. ezredet leszámítva – kizárólag magyar csapatok állnak harcban az elg-el. Kolozsvártól D-re egészen a 23. pc. ho. beérkezésig túlnyomórészt magyar csapatok álltak az elg. súlyos támadásait. A Maros mentén egészen a Borsai hágóig a magyar és német kötelékek vegyesen vannak bevetve, azonban itt sem mondható el, hogy a német erők nagyobb mérvű

számszerű túlsúlyban lennének. A Tatár-hágó és a szlovák határ között pedig jelenleg kizárólag magyar csapatok vannak.

c) Elismerem, hogy a Dukla-i horpadás védelme magyar szempontból döntő jelentőségű, de éppen ezért én tettem javaslatot arra, hogy az 1. magyar hds. megvédendő területe terjedjen ki egészen a szlovák határig, hogy az itt alkalmazott német erők mind felszabadíthatók és a Duklánál bevetethetők legyenek.

Így tehát nagyméltóságod ezirányú megállapításával szemben jelenleg az a helyzet, hogy a magyar határok védelme túlnyomórészt nem német, hanem felszerelésben gyenge magyar csapatokra hárul.

Budapest, 1944. évi szeptember hó 29-én.

vitéz nemes Vörös János vezds. s. k.

A másolat hiteles¹⁷

Bp. 1944. IX. 29.

aláírás"

A Fővezérség nem fűzött hiú reményeket a hadművelet menetéhez. A német páncélos és gépesített seregtetek az ország belsejében való állomásoztatása előre vetette annak az árnyékát, hogy a Dél Hadseregcsoport a rendelkezésre álló erőkkel nem lesz képes tartani a számára meghatározott arcvonalat. A Fővezérség helyzetmegítélése reálisán számolt azzal, hogy a szovjet támadás súlya mindenekelőtt a gyenge szervezeti adottságokkal rendelkező és a védelemhez kedvezőtlen földrajzi környezetben, többnyire halogató harcot folytató 3. hadsereget fogja érni. A helyzetmegítélés tekintetében a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága is érzekelte a fenyegető veszélyt, az ellenrendszabályok életbe léptetésével azonban késlekedett. Amikor pedig hozzákezdett azok megszervezéséhez, már elkésett.

Friessner vezérezredes nem számolt alternatívákkal, csakis a nagy erejű ellentámadás végrehajtása által nyerhető előnyökben gondolkodott és a siker elmaradása esetére nem léptetett életbe rendszabályokat. A 3. hadsereg parancsnoksága ilyenformán nem kapott tájékoztatást a hadművelet további lehetőségeire vonatkozóan.

Heszlényi altábornagy csak a csodában bízhatott. Azt azonban ő is látta, hogy a német ellentámadás sikertelensége esetén – vagy még azt megelőzően –, nem várta magára sokáig a 2. Ukrán Front csapása, amely az Arad–Temesvár térségében gyülekezett, zömében páncélos- és gépesített hadosztályokkal minden bizonnyal a 3. hadsereg ellen fog irányulni. Ebben az esetben a hadseregnek más választása nem volt, mint a Tisza nyugati partjára történő visszavonulás és ott a folyóakadályra épített védelem megszervezése. Vörös vezérezredes is felismerte ezt a helyzetet és elrendelte az érintett térségben a műtárgyak robbantáshoz történő előkészítését, amelyről tájékoztatta a Dél Hadseregcsoport parancsnokát is.¹⁸

Az arcvonalban módosult a 3. hadsereg és a 6. német hadsereg közötti sávhatár, amely ezúttal Karcag–Füzesgyarmat–Mezőgyán–Csermő vonala lett.

17 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1037/Főv. hdm. – 44. IX. 28.

18 Uo. 1054/Főv. hdm. – 44. IX. 29.

A német LVII. páncélos hadtest állományából a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály Perjámosról Németszentpéter irányába támadott azzal a szándékkal, hogy birtokba vegye a pécskai átkelőhelyeket és megakadályozza a Makó térségében harcoló szovjet csapatok harcanyagokkal történő ellátását. Ugyanakkor a hadosztálynak biztosító feladatot is el kellett látnia a Temesvárról nyugati irányba előretörő szovjet csapatokkal szemben. Az LVII. hadtest parancsnoksága ebben biztosította a hadosztály önállóságát.

A magyar VIII. hadtest 23. tartalékhadosztályának ellentámadásai elérték Makó nyugati és északi szegélyét, birtokba vették Földeákat. A 8. póthadosztály erői Pitvarost foglalták vissza és Mezőhegyest támadták. Az 1. páncélos hadosztály Sarkadon keresztül támadva visszafoglalta Kötegyán települést és tovább támadott Nagyszalonta irányába. A 22. SS lovashadosztály „Ameiser-csoportja” birtokba vette Méhkerék települést.

A hadsereg balszárnyán a német III. páncélos hadtest (Breith-csoport) 23. páncélos hadosztálya Kolozsvár térségéből, a Nagyvárad-északkelet-Bihar-Mezőhartyán terepszakaszcól támadást kezdett és visszavetette a támadó szovjet csapatokat a Sebes-Körös déli partja mögé. Az ellentámadásban részt vettek a 4. póthadosztály és a 12. tartalékhadosztály meglevő erői is. Különösen az 53. határvadász és az 1. ejtőernyős pótzászlóalj Nagyvárad és Váradles térségében kifejtett erőfeszítései érdemelnek említést.

A Honvéd Vezérkar főnöke Makó visszafoglalását oly közelinek vélte, hogy intézkedésben elrendelte a városban garázdálkodó békési, tótkomlói, pitvarosi „tót” nemzetiségű síhederek megrendszabályozását, akik „...,több leányon erőszakot követtek el...” és „...magánházakat fosztottak ki.”¹⁹

Szeptember 29-én már nem lehetett titkolni Makó végleges elvesztését. Az MTI hadijelentése az eseményeket a következők szerint kommentálta: „A Makó, Csanádpalota határszakaszon át betört ellenség Makót elfoglalta és élével Földeáig jutott előre. A megindult saját ellentámadás Makó felé már eddig is sikeresen teret nyert. Ezekben a harcokban 47 ellenséges harckocsit kilőttünk, számos foglyot ejtettünk és nagyobb zsákmányra is szert tettünk. Mezőhegyes, Sarkad határszakaszon számos, páncélosokkal támogatott támadást visszavertünk. Nagyszalontánál a határon át betört ellenséges erőcsoport ellen ellentámadásunk folyamatban van. Nagyvárad nagy ellenséges túlerővel szembeni hősiességével után a beérkező erősítésekkel ellentámadásba mentünk át és a város elfoglalására törő szovjet erőcsoportot szétvertük.”²⁰

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztályt – miközben a Varjas és Németszentpéter térségében a szovjet utánszállítási vonalak rombolásával volt elfoglalva – nyugati és északi irányból támadás érte, melynek következtében Nagyszalonta, Sárafalva és Nagyszentpéter szovjet kézre került. Németszentmihály és Berekszó terepszakaszcól Pészakig nem lehetett tudni, hol harcolnak a hadosztály részei.

19 Uo. 1085/Főv. hdm. – 44. IX. 29.

20 HL Fővezetés, hadművelési iratok. 1. VKF osztály jelentése. 306 doboz, 36. számú hadijelentés. (1. VKF oszt. javaslata IX. 29-én)

A Makó visszafoglalása érdekében indított ellentámadások eredményeként Kiszombor magyar kézre került, a Mezőhegyes visszafoglalásáért indított ellentámadás azonban nem járt sikerrel: Mezőkovácsháza és Elek települések is a támadó szovjet csapatok birtokába kerültek. Az Okány–Vésztő terepszakaszig előretört román 1. lovas hadosztályt az 1. páncélos hadosztály és a 4. póthadosztály részeinek ellentámadása visszavonulásra kényszerítette. A román lovas hadosztály jóval a határ mögött tudott csak megkapaszkodni.

A német 23. páncélos hadosztály ellentámadása Nagyváradtól délnyugatra elérte Nagyürögd települést.

A magyar hadseregparancsnokságnak a harcok vezetésében betöltött szerepéről nincsenek adatok, ám feltehető, hogy abban a helyzetben lényeges befolyást nem gyakorolhatott az események menetére.

Szeptember 30-án a hadsereg jobbszárnyán a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály változatos hevedességű szovjet támadások elhárításával volt elfoglalva. A hadosztály Varjas és Németszentpéter irányú előnyomulását beszüntette.

A 23. tartalékhadosztály csapatai továbbra is támadták Makót. A VIII. hadtest többi hadosztályának arcvonalszakaszán ezen a napon nem folyt jelentősebb harccselekmény. Az esős időjárás mindkét fél tevékenységét korlátozta. Csupán felderítő vállalkozásokat hajtottak végre a szemben álló felek. A 20. hadosztály szállítása még mindig nem fejeződött be. Ezidáig 49 katonavonat futott be a hadművelési területre.

Az 1. páncélos hadosztály részei Nagyszalonta belterületén felvették a kapcsolatot a 23. német páncélos hadosztállyal.

Október 1-én a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály továbbra is támadóan lépett fel, ezúttal Szentpéter–Egres irányban kísérelte meg a szovjet utánszállítási vonalak elvágását.

A VIII. hadtest jobbszárnyán a 23. tartalékhadosztály zöme a Makó elleni támadás továbbfolytatásával volt elfoglalva, részei pedig szállítás alatt voltak.

A szegedi hídfő védelmét az 5. Honvéd Kerület parancsnoksága kapta feladatul. A Magyarkanizsa–Makó–Hódmezővásárhely terepszakaszon kialakított hídfő fedezte Szeged városát. Makó végleges elvesztése viszont az arcvonalban harcoló csapatok átrendezését tette szükségessé. A módosított terepszakaszig az Ókeresztes–Szőreg–Algyő vonalban került kijelölésre. (A hídfő védelmének megszervezése ebben az időben még nem képezte a 3. hadsereg feladatát, ugyanis az 5. Honvéd Kerület parancsnoksága még nem került a hadsereg alárendeltségébe.)

A VIII. hadtest arcvonala a szegedi hídfőállástól Makó-nyugat 3 km–Földeák-dél 2 km–Makó-északkelet–Reformátuskovácsháza-észak–Mezőkovácsháza–Magyarbán-hegyes-észak–Kunágota terepszakaszon húzódott. Az 1. páncélos hadosztály részeivel Sarkad, Sarkadkeresztúr területére gyülekezett. A 22. SS lovashadosztály harccsoportja Méhkerék területén gyülekezett. A 20. hadosztály arcvonalát támadás nem érte, állományának részei még mindig szállítás alatt voltak. Az 1. huszárhadosztálynak 17 szerelvénye futott be a korábban meghatározott körletbe, részei pedig szállítás alatt voltak. A 3. hadseregparancsnokság – miután működőképesé vált – egyre aktívabban igyekezett hatást gyakorolni a harctevékenységek vezetésére.

A hadseregpáncsnok október 2-ára meghatározta a csapatok feladatait és kiadta intézkedéseit azok végrehajtására. A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztálynak tovább kellett támadnia keleti irányba és – együttműködve a VIII. hadtest hadosztályaival – fel kellett számolnia a Makó térségében védekező szovjet erőket. (Ezzel szemben a hadosztály nem keleti, hanem északi irányban kezdett támadó harcot, melynek eredményeképpen elfoglalta Egrest és Sárafalvát.)

Ezen a napon a szovjet 46. hadsereg – 57. és a 10. gárdahadtest – Temesvár térségéből kiindulva gyors ütemben nyomult előre. A támadás eredményeként Berekszónál felszámolták a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály déli szárnyán szervezett védelmet.

A VIII. hadtest arcvonalán a 23. tartalékhadosztály továbbra is Makót támadta. A 20. hadosztállyal szemben szovjet csapatösszevonást észleltek. A felderítési adatok elemzése előrejelezte az Arad–Temesvár körzetébe gyülekezett szovjet csapatok támadásának lehetőségét.

A védelem műszaki kiképzése, szilárdságának növelése a Heszlényi altábornagy rendelkezésére álló erőkkel és eszközökkel szinte megoldhatatlan feladat volt. A csapatok leharcolt állapota, a túlméretezett védelmi sávok csupán az alegységszintű kötelékek támpontokban és körletekben való – egymástól elszigetelt – védelmet tette lehetővé.

A 3. hadsereg páncsnoka a várt szovjet támadás bekövetkezése előtt Makó visszafoglalását létfontosságúnak ítélte. A helyzet megítélése azon alapult, hogy a Tisza nyugati partja mentén a tervezett védőállásokat még nem készítették elő. Az átkelőhelyek biztosítására Szeged, Szentés és Szolnok térségében még csak alegységszintű kötelékek kerültek bevonásra. A Duna–Tisza közén a szállítás alatt álló 1. huszárhadosztályon kívül nem volt sem számottevő magyar, sem pedig német alakulat. Örkény körzetében a feltöltés alatt álló 13. német páncélos hadosztály még nem volt hadrafogható állapotban. Makó végleges elvesztése a szegedi hídfő tarthatatlanságát és a szovjet csapatok Duna–Tisza közén való megjelenését eredményezhette, melynek következtében, egyrészt az „F” és a Dél Hadseregcsoport közötti összeköttetés került veszélybe, másrészt megnyílt volna az út Budapest felé, harmadrészt pedig az előkészítés alatt álló német ellentámadó hadművelet értelmét veszítette volna. Céljainak elérése érdekében mindkét fél „versenyfutott” az idővel.

A hadosztályok helyzete a következő volt:

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály a Nagyszentpéter–Sárafalva–Egres–Kiszombor terepszakaszon harcba állt a szovjet csapatokkal.

A VIII. hadtestnél a 8. póthadosztályt ideiglenesen alárendelték a 23. tartalékhadosztálynak, az 1. páncélos hadosztályt pedig a német LVII. páncéloshadtest kapta meg.

Az 1. huszárhadosztálynak 20 szerelvénye beérkezett a gyülekezési körletébe, a 20. hadosztálynak 62 szerelvénye futott be a hadműveleti területre.

A VIII. hadtest a szegedi hídfőállás–Makó-északkelet 7 km–Pitvaros-észak–Mezőhegyes–Reformátuskovácsháza–Kunágota terepszakaszon harcolt, ettől északkeleti irányban az arcvonal nem változott.

A német LVII. páncélos hadtest parancsnoka javaslatot tett Heszlényi altábornagynak Makó visszafoglalására azzal, hogy a 23. tartalékhadosztály és a 8. póthadosztály Apátfalva birtokba vételével elősegítheti a város bevételeét.²¹ Ezzel egyidőben a német 23. páncélos hadosztály a Nagyvárad–Nagyszalonta terepszakaszon Gyapjú és Váradles települések között – együttműködve a térségben védelmi harcot folytató magyar alegységekkel – harckocsikkal támogatott szovjet gyalogsági támadást hiúsított meg, miközben továbbra is támadó feladatra készült fel.

Október 3-án a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály déli csoportosítása feladta Zsombolyát és északi irányba tért ki. A hadosztály alegységei a Zsabja–Billéd–Sárafalva–Nagyszentmiklós terepszakaszon álltak harcban a támadó szovjet csapatokkal. A 20. hadosztály egy ellentámadás során visszafoglalta Almáskamarást.

A szóban forgó térségre vonatkozóan a hadműveleti eseményeket az MTI a következőkben adta hírül az ország lakosságának: „Makó térségében a honvéd csapatok ellentámadása eredményesen haladt előre. 21 páncélos kilövése után a betört ellenséges erőcsoportot itt szűkebb területre szorítottuk össze. A Mezőhegyes, Sarkad határszakasz mentén számos ellenséges támadást sikeresen visszavertünk. Nagyszalontát honvéd csapatok visszafoglalták és felvették az összeköttetést a Nagyváradtól délnyugati irányban támadó német csapatokkal. Nagyváradtól délre a megvert ellenséges erőcsoport maradványai a határon túlra vonultak vissza.”²²

Vörös vezérezredes tájékoztatta a Kormányzót a német csapatok magyarországi helyzetéről. A tájékoztató tartalmazta a német csapaterősítések beérkezésének késlekedését és bizonyos erőknek az ország belsejében való visszatartását (pl. 109., 110. páncélos dandárok), amit nem lehetett másként indokolni, mint a magyar belpolitika fékentangálásának – német részről – számításba vehető egyik eszközeként. (A Kormányzó egyetértett a Honvéd Vezérkar főnökének jelentésével.)

A Fővezérség a magyar vezérkar hatáskörébe tartozó és a délkeleti arcvonalon érintett magyar csapatok felé (5. Honvéd Kerület parancsnokság) intézkedett, hogy harcászati vezetés szempontjából a 3. hadseregearcparancsnokság alárendeltségébe kerüljenek, azzal a kikötéssel, hogy ezek a csapatok a Tisza vonalának védelmétől nem vonhatók el. A „Matoltsy-csoport” további megerősítéseket kapott. „...Egy 01.45-kor kiadott táviratban értesítették a 3. hadsereget és az LVII. pc. hadtestet a tervezett »Cigánybáró« támadó hadműveletről, s egyben kijelölték a feladatokat. Ezután a 3. hadsereg megkezdte a támadásra való felkészülést: az északi szárnyon és a Maros két partján egy-egy harccsoport létrehozásával a 6. hadsereggel együttműködve keleti irányba támadva, a Körös nyugati térségben csoportosult ellenség megsemmisítésére és a Kárpátokba történő előrenyomulás érdekében. Az északi támadó csoportosítás a VIII. hadtest alárendeltségében – 1. huszár ho., 22. SS lovashadosztály, 8. tartalékhadosztály – és a 6. pót ho. csoportosítása Békés körzetéből nyomul előre, míg a déli támadó csoportosítás az LVII. pc. hdt. alárendeltségében – 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály, a magyar 1. pc. ho.,

21 Ktb. (1944. október 1–10.)

22 HL Fővezérség, hadműveleti iratok 1. VKF osztály jelentése. 306. doboz, 37. számú hadijelentés. (1. VKF oszt. javaslata X. 3-án)

23. tart. ho. és a 20. gy. ho. része – Szeged körzetéből a maros két partján Kelet felé Arad irányában támad.”²³

A 3. hadsereg előkészületei a „Cigánybáró” hadműveletben való részvételre

Friessner vezérezredes a „Cigánybáró” fedőnevű ellentámadás elé azt az alapvető célt tűzte ki, hogy Debrecen–Nagyvárad térségéből kiindulva mérjen nagy erejű csapást a gyülekezőben levő szovjet és román csapatokra, s azokat szorítsa vissza a Szigethegység keleti oldalára, Dél-Erdély területére. Kedvező körülmények között, a támadást tovább folytatva, a Déli- és Keleti-Kárpátok hágóit elérve – azokat megerősítve – a szovjet és román csapatokat kényszerítse elhúzódó, erdős-hegyes terepen folytatott harcra.

Október 4-én a hadseregpáncsnokság Friessner vezérezredestől tájékoztatást kapott hogy a szervezés alatt álló „Cigánybáró” hadműveletben a 3. hadsereg is feladatot kap.²⁴

Ezen a napon a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztálynak vissza kellett foglalnia Zsombolya–Billéd terepszakaszt, valamint Ócsanád birtokbavételével ki kellett jutnia a Maros déli partjára. A 23. tartalékhadosztály ez idő alatt a Királyhegyes–Csanádpalota terepszakaszcól Apátfalva–Makó irányba támadott, ennek eredményeképpen a hadosztály balszárnyán Csanádalberti–Pitvaros térségben az arcvonal déli irányba előretolódott.

A hadsereg balszárnyán az 1. páncélos hadosztály egy zászlóaljja ismét bevonult Nagyszalontára, ahonnan a 4. póthadosztály egy zászlóaljja a szovjet ellenlökés a településtől északra vetette vissza. Ez a zászlóalj Nagyszalonta visszavétele után a település déli szélén védelemre rendezkedett be.

A nap végére a hadsereg arcvonala csak a jobbszárnyon változott. Zsablya és Billéd között tisztázatlan volt a helyzet, a két települést nem sikerült visszafoglalni. Nagyszentmiklós–Ócsanád térségében a jól szervezett szovjet ellenállás miatt a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály nem tudott kijutni a Maroshoz. A szegedi hídfőben, valamint a Kiszombortól Földeákiig terjedő arcvonalon változás nem történt. A Királyhegyes–dél 4 km–Csanádpalota–Pitvaros terepszakaszt sikerült ismételtelen birtokba venni.

Az események gyorsan követték egymást, a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztálynak fel kellett vennie az összeköttetést a – Pétervárad térségében a Tisza bal partján hídfőt foglalt, az „F” hadseregcsoportozhoz tartozó – Brandenburg hadosztállyal. A hadsereg sávhatárától északra eső tiszai átkelőhelyeket a hadosztálynak le kellett zárnia.

A folyamatban levő és a szervezés alatt álló hadműveletekre való tekintettel, Friessner vezérezredes változtatásokat kívánt a hadműveleti vezetési rendszerben is. Az LVII. páncélos hadtest parancsnokságának a Maros északi és déli partján kellett volna átvennie az ott harcoló csapatok feletti parancsnokságot. A VIII. hadtest

23 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1223/Főv. hdm. – 44. X. 3.

24 Ktb. (1944. október 1–10.)

középen, a Békéscsaba–Arad vasútvonal két oldalán harcban álló csapatokat vezette volna, amíg a hadseregarancsnokságnak egy kisebb csoport vezetése jutott a hadsereg bal szárnyán.²⁵

Október 5-én a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály jobbszárnyán, a Zsombolya–Billéd terepszakaszon a helyzet tarthatatlanná vált. A szovjet csapatok Lovrin és Pészak között Bogárosig nyomultak előre, ezáltal a hadosztály jobbszárnyát a bekerítés veszélye fenyegette. Nagykikinda és Magyarpadé is szovjet kézre került. Ócsanádnál Apátfalva irányából a Maroson átkelt szovjet csapatok hídfőt foglaltak.

A VIII. hadtest 23. tartalékhadosztálya a Makó-észak–Apátfalva-észak terepszakasra jutott ki, de Makót nem sikerült visszafoglalni. A szovjet csapatok ugyanakkor Végegyházát és Mezőkovácsházát is elfoglalták.

Az 1. páncélos hadosztály részére a hadsereg-parancsnokság meghatározta, hogy Sarkadkeresztúr–Sarkad–Méhkerék körletből Békéscsabán és Orosházán keresztül hajtson végre menetet Tótkomlós térségébe.

Az előző napon meghatározott feladatok értelmében a hadsereg arcvonalán a szükséges átcsoportosítások végrehajtása folyamatban volt. A vezetés átszervezése az átcsoportosításokkal párhuzamosan folyt. A „Cigánybáró” hadművelet kezdetéig – október 12-ig – a Makó térségében, beékelődött ellenséget fel kellett számolni, mert az Arad és Temesvár elleni támadás megindítása nélkül nem lett volna biztonságos.²⁶

A Dél Hadseregcsoport parancsnoksága nem mérte fel és nem elemezte eléggé a hadműveletek addigi menetét. A légi felderítés megfelelő időben jelezte az ellenség nagyarányú csapatcsoportosításainak a kialakítását. Ismert volt, hogy a 46. szovjet hadsereg a 3. Ukrán Fronttól a 2. Ukrán Fronthoz került átalárendelésre és a hadosztályai már harcban álltak, Szegedtől délre több helyen már a Duna–Tisza közére is átkeltek. Ezzel szemben a hadseregcsoport késve kezdte meg a szükséges ellenlépéseket. A „Cigánybáró” hadművelet tervezése során nem voltak tekintettel sem a térségre vonatkozó katonaföldrajzi sajátosságokra, sem az idő- és térszükséglet nagyságára, sem pedig az erőviszonyok alakulására. Nem fordítottak gondot az ellenség felkészültségi állapotának, lehetséges szándékának a felderítésére. Nem prognosztizálták a bekövetkező eseményeket és ezáltal a hadviselés alapvető törvényeit hagyták figyelmen kívül.

Mindezt az október 6-án bekövetkezett események teljes egészében igazolták: a hajnalban megindított nagy erejű szovjet támadást a 3. hadsereg nem tudta feltartóztatni, s megkezdte visszavonulását a Tisza mögé.

A 3. hadsereg halogató harcának összegzése

a) A 3. hadsereg a Dél Hadseregcsoport alárendeltségében, annak első lépcsőjében a jobbszárnyon, kezdetben a Zenta–Nagykikinda–Nagyvárad, majd a későbbiek során a Zenta–Nagykikinda–Nagyszalonta és végül a Nagykikinda (Szeged)–Gyula terepszakaszon többnyire halogató harcot folytatott.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

b) A hadsereg a Makó–Tótkomlós–Békéscsaba terepszakaszon tervezte az ellenség támadásának megállítását, de a szilárd védelem megszervezéséhez nem voltak meg a feltételek. Az arcvonalban harcoló magyar hadosztályok a korábbi támadó, majd pedig a halogató harc következtében jelentős veszteségeket szenvedtek. A hadsereg seregtesteinek némelyike, pl. a 23. tartalék- és a 20. gyaloghadosztály csak részeivel harcolt az arcvonalban, mivel más részeik még szállítás alatt álltak. Ugyanakkor a halogató harc során a teljes értékű hadosztályok részére kiutalható terepszakaszok megszállását és megtartását határozták meg számunkra. A hadsereg támogatására rendelt alegységek nem pótolhatták a veszteségeket és a hiányzó részeket. Általuk a hadosztályok vezetése bonyolultabbá vált, mivel ezek az alegységek javarészt határvadász alakulatok voltak, s mint ilyenek, rendeltetésüktől eltérő módon kerültek alkalmazásra. A más arcvonalokról elvont alegységek alárendelése a 3. hadseregnek hasonló nehézségeket okozott.

A hadsereg erői összességükben sem szervezetileg, sem pedig a vezetés színvonalát illetően nem feleltek meg azoknak a követelményeknek, amelyeket egy széles arcvonalon folytatott védelmi harctevékenységgel szemben támasztani lehetett. Ezzel szemben a támadó szovjet csapatok az erőviszonyok tekintetében lényeges fölényben voltak a 3. hadsereg csapataival szemben.

c) A vezetés hiányosságait mutatja, hogy a hadseregparancsnokság a megalakulását követően hosszú napokig nem avatkozott be hatásosan a hadműveletek irányításába. (Legalábbis erre vonatkozóan a források nem nyújtanak információt.) A hadosztályok tevékenysége a halogató harcban nem volt összehangolva. Az Aradtól északra folyó ütközet félbeszakítását követően a halogató harctevékenységre való áttérés során a Pécska–Szemlak térségében létesített szovjet átkelőhelyeket nem számolták fel. Ennél fogva a szovjet csapatok 21–22-én viszonylag zavartalanul és nagy erővel törhettek előre Makó irányába. A 8. póthadosztály és a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály közötti összeköttetést és a harcászati szintű együttműködést nem állították helyre; a páncélgránátos hadosztály is késve próbálta Perjámos térségéből indított támadásaival birtokba venni ezeket az átkelőhelyeket. Sok reménye nem volt a sikerre, mert a 8. póthadosztály ekkor már a határ mögött harcolt.

A hadsereg jobbszárnyán a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály Temesvár térségéből kénytelen volt erőit elvonni és északi irányban alkalmazni. Ezek a manőverek a csatlakozás helyreállítására és az együttműködés feltételeinek megteremtésére irányultak, ám ehhez a feladatra az erők elégtelennek bizonyultak. Nyilvánvaló volt, hogy a harcászati szabályzat szerint is elsősorban a 8. póthadosztálynak, majd később a 23. tartalékadosztálynak kellett volna feladatául szabni az együttműködés fenntartását. A hadseregparancsnokság, tudva az arcvonalban keletkezett betörés nagyságáról, nem tett meg minden tőle telhetőt annak elszigetelésére és az együttműködés helyreállítására. Ezzel szemben Makó visszafoglalását többnyire arcból indított támadásokkal igyekezett elérni. Október 4-én történtek intézkedések arra, hogy egy Csanádpalota–Apátfalva–Őcsanád irányba mért csapással elszigeteljék a Makónál védekező ellenséget. A támadás sikere esetén a 23. tartalékadosztály és a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály között megvalósulhatott volna a harcászati együttműködés.

Az együttműködési hiányosságok megfigyelhetők voltak a Nagyvárad körüli harcok során is. A német 23. páncélos hadosztály ellentámadása nem volt összehangolva sem a 3. hadsereg-, sem pedig a VIII. hadtestparancsnoksággal. Az ellentámadást a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó III. páncélos hadtest-parancsnoksága („Breith-csoport”) vezette.

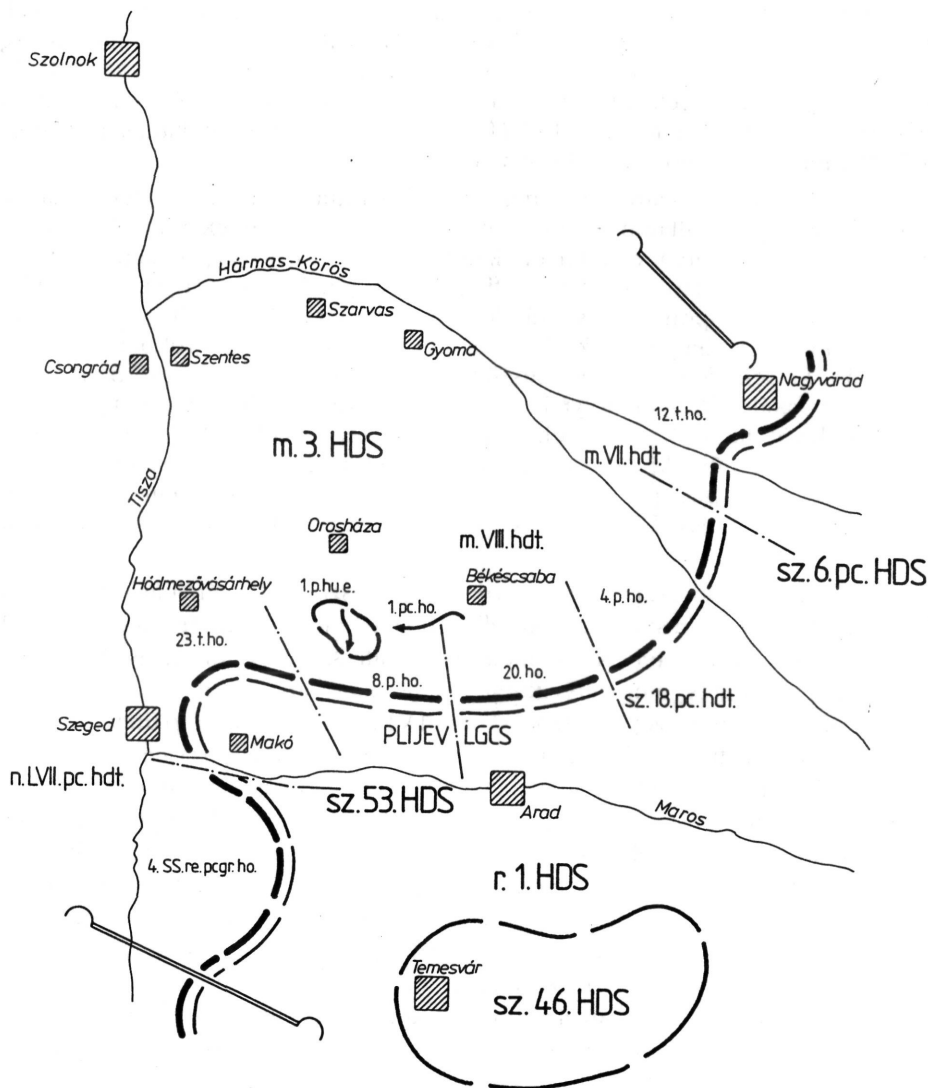
A harctevékenységek szinte minden mozzanatára jellemző volt tehát, hogy a 3. hadsereg parancsnoksága nem tudta az együttműködés megszervezését megoldani sem a saját csapatai között, sem pedig a hadsereg szomszédaival. A seregtestek többnyire önállóan igyekeztek megoldani feladataikat. A hadseregparancsnokság bizonyos értelemben – objektív okokból – passzív volt, nem irányította kellő hatékonysággal a harctevékenységeket. Ez azonban csak részben volt a parancsnokság hibája, a fő ok a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó parancsnokának merev és bizalmatlanságon alapuló vezetési stílusa volt.

d) A hadsereg halogató harcainak végrehajtására vonatkozó elgondolások magukon viselték az államhatár minden áron való védelmének szándékát. Nem vették azonban figyelembe a térség katonaföldrajzi sajátosságait, sem pedig a rendelkezésre álló csapatok szervezeti és fegyverzeti sajátosságait. Többnyire szakasz-, századtámpontok és zászlóalj-védőkörletek képezték a védelem szilárdságára utaló elképzelések lényegét. A katonák lövészgödörökben foglaltak tüzelőállást, közlekedő árkok nem készültek és a védelem szilárdságát fokozó más erősítési munkálatok sem folytak. A műszaki zárás lehetőségeit ugyancsak figyelmen kívül hagyták. A fő ellenállási vonalként kijelölt Makó–Tótkomlós–Békéscsaba vonal műszaki előkészítése nem történt meg, mert a hadsereg nem volt elegendő ideje, sem pedig ereje. A hadsereg, reális lehetőségeinek legvégső határát elérve, minden erejével igyekezett a számára meghatározott feladatoknak megfelelni.

e) A hadsereg a hadseregcsoporthoz tartozó jobbszárnyán készült a „Cigánybáró” fedőnevű ellentámadásban való részvételre. Az ellentámadó hadműveletben való részvétel újabb problémát vetett fel. A korabeli harcászati szabályzatok nagy hangsúlyt fordítottak a felderítés megszervezésére és fenntartására, ezen túl az ellenség valószínű szándéka pontos megállapítására. A Dél Hadseregcsoporthoz tartozó parancsnoksága azonban nem végzett megfelelő elemző munkát ebben a vonatkozásban. Ellenkező esetben fel kellett volna fednie, hogy a 2. Ukrán Front súlyképzése Arad térségében már október 5-én befejeződött, a „Cigánybáró” hadműveletbe bevont erők pedig éppen csak megkezdték az összpontosítási körleteik elfoglalását. Az ellentámadáshoz való készenlét elérését pedig csak október 12-re határozták meg. A hadműveletek további menetére vonatkozóan a védelem – mint harctevékenységi forma – nem játszott elsődleges szerepet, pedig az erőviszonyok ezt a tevékenységet igazolták volna. A térség katonaföldrajzi sajátosságai azonban elsősorban a támadó harctevékenység számára voltak kedvezőek. Minden körülményre való tekintettel a „Cigánybáró” hadművelet előkészítése lényeges késésben volt a szovjet támadó csoportosítás megalakításához és a támadás megindításához képest. A hadseregcsoporthoz és ezen belül a 3. hadsereg parancsnoksága helyzetmegítélése alapvetően hibásnak bizonyult.

f) A német hadvezetés késlekedése, a hadműveleti helyzet figyelmen kívül hagyása, valamint a politikai folyamatok előtérbe kerülése minden lehetőségtől megfosztotta a 3. hadsereget a helyes döntések meghozatala tekintetében.

g) A hadsereg nem rendelkezett tartalékokkal, a veszélyeztetett irányokat más arcvonalakról átcsoportosított erőkkel igyekezett lezárni. A végrehajtott manőverek hatásukat tekintve nem biztosították a megfelelő erőt, mivel a csapatok többnyire lassan és előkészítés nélkül, a beérkezés sorrendjében kerültek harcbavetésre.

1. vázlat. Helyzet 1944. október 5-én

Összességében megállapítható, hogy a hadsereg sávjában folyó harctevékenységek vezetése és végrehajtása gyakran nem volt – mert a körülmények hatására nem is lehetett – összhangban a harctéri tapasztalatokkal, de nem felelt meg a helyzet sajátosságainak sem. Egyedül a halogató harc folytatása nevezhető eredményesnek, bár a vezetés fogyatékoságai ezt is negatívan befolyásolták.

*A magyar 3. hadsereg harcai a Tiszántúlon,
a Tisza nyugati partján
és a Duna–Tisza közén*

Általános helyzet a Dél Hadseregcsoport arcvonalán 1944. október 6-ig

A 2. Ukrán Front parancsnoka a front nyugati szárnyán kialakult kedvező hadászati-hadművelési helyzet alapján arra az elhatározásra jutott, hogy folytatja a támadó hadműveletet azzal a céllal, hogy egyrészt Magyarországot kikapcsolja a háborúból, másrészt pedig, hogy a támadó hadművelet sikere esetén előretörjön a Német Birodalom déli területeinek birtokba vételére.

A front támadó hadműveletének folytatásához a korábban elszenvedett veszteségek pótlására volt szükség. A 3. Ukrán Fronttól elvonták és a 2. Ukrán Front alárendeltségébe utalták a 46. hadsereget; megerősítésképpen a fronthoz került a VII. gépesített hadtest, a VII. áttörő tüzérhadosztály és a 6. gárda-vadászrepülő hadosztály, ezen kívül 75 000 fő személyi kiegészítést is kapott.²⁷

Az erők beérkezése után a front állományába 3 lovas hadtest; 3 harckocsihadtest; 2 gépesített hadtest, összesen 68 hadosztály (ebből 15 román) és 1 légi hadsereg tartozott. A csapatok 825 harckocsival és rohamlöveggel; 10 200 löveggel és aknavetővel, valamint 1103 különböző rendeltetésű repülőgéppel rendelkeztek.

A további hadműveletekhez a front főirányába támadó seregtestek a Makó–Nagyvárad terepszakaszon – mintegy 160 km széles arcvonalon – kezdték meg a hadművelési szétbontakozását.

A főcsapás végrehajtására a 6. gárda-harckocsihadtest, a Plijev lovas-gépesített csoport, továbbá az 53. szovjet és az 1. román hadsereg került kijelölésre (8 lovas hadosztály, 2 harckocsihadtest, 2 gépesített hadtest, összesen 22 hadosztály, 627 harckocsi és rohamlöveg).²⁸

A frontparancsnokság a támadó hadművelet előkészítését, a tervek kidolgozását, az átcsoportosításokat, a személyi és anyagi-technikai kiegészítést, a tartalékok képzését, a sérült technika javítását zömében szeptember 25. és október 5-e között hajtotta végre.

A főirányba támadó csoportosításba bevont csapatok részére a front parancsnoka meghatározta, hogy:

²⁷ A hadművészet története. (ZMKÁ jegyzet) 1980. 24. o.

²⁸ Uo. 26. o. ..., „A hadtápszervek... gyalogsági lőszerből 1,25–1,85; aknavető gránátból 2,7–3,4; tüzérségi gránátból 2,8–3,5 javadalmazást, üzem- és kenőanyagból, repülőbenzinből 7,0; gépkocsibenzinből 4,2; kenőanyagból 5,4 javadalmazást, élelmiszerből és lőtápfajtákból lisztből 20; húsból 9; cukorból 54; zöldségféléből 12,7; dohányból 21; zabból 29; szalastakarmányból 23,9 javadalmazást halmoztak fel.”

– (...) A 6. gárda-harckocsihadsereg ...főerőivel október 6-án reggel Zsadány–Komádi–Berettyóújfalu irányába mérjen csapást. A hadművelet negyedik napján ...jusson ki Kismarja–Biharpüspöki–Csatár körzetébe, majd semmisítse meg a Nagyvárad körzetében összevont erőket és vegye birtokba a várost... Az 53. hadsereg, valamint a ...18. harckocsihadtest ...október 12-re foglalják el Kenderest és Szapárfalut. Szeged és Szolnok között ériék el a Tisza vonalát, Csongrád, Mindszent körzetében keljenek át a folyón és létesítsenek hídfőt(...)

(...)A Plijev lovas-gépesített csoport ...október 6-án reggel Nagypál térségéből ...az 53. hadsereg jobbszárnya mögül támadjon Békés–Szeghalom–Püspökladány irányába és október 7-én estére vegye birtokba a Bakonszeg–Darvas–Dévaványa–Ecseg terepszakaszt(...)

(...)A 46. hadsereg ...egy lövészhadtesttel támadjon Belgrád irányába, tisztítsa meg a Tisza jugoszláviai szakaszát és október 7-én estére jusson ki a Nagykikinda–Újbecse–Tisza–Duna összefolyás–Pancsova vonalra. 10-én foglalja el Szegedet és foglaljon hídfőt a Tiszán.”²⁹

Német és magyar csapatok helyzete

A Dél Hadseregcsoporthoz parancsnoksága 1944. október 5-re a közel 800 km-es arcvonalon szétbontakoztatott erőit három csoportba összpontosította. A bal szárnyon – a Borsai-, a Radnai-hágó, a Borgói-hegység, Szászrégen, Marosvásárhely, Maroshidas, Torda és Gyula arcvonalszakaszon – a Wöhler-féle hadseregcsoporthoz készült fel a harcok további folytatására. Állományába a német 8. és a magyar 2. hadsereg, összesen 12 hadosztály és 3 dandár tartozott. A hadseregcsoporthoz feladata az volt, hogy zárja le Marosvásárhely–Zilah–Nagykároly irányt és akadályozza meg a szovjet csapatok támadásának térnyerését Magyarország belseje felé.

Az erők és eszközök zömét Nagyvárad–Nagyszalonta–Debrecen térségébe tervezték összevonni. Ennek a csoportosításnak alapvető feladata az volt, hogy ellentámadást hajtson végre az Arad-északnyugat területére gyülekezett szovjet csapatok ellen. A csapatcsoportosításba az 1., 13., 23., 24. páncélos hadosztály, a 76. gyaloghadosztály és a Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály került. A hadosztályok gyülekeztetése ebben az időben még nem fejeződött be. Ide sorolták be a magyar VII. hadtest 4. és a 12. tartalékhadosztályát is.

A harmadik csapatcsoportosítást a magyar 3. hadsereg képezte. A hadsereg hadosztályai szakadatlan harcot folytattak a támadó szovjet csapatokkal. A hadosztályok felszerelése és fegyverzete rendkívül hiányos volt. A hadsereg azt a feladatot kapta, hogy halogató harc további folytatása mellett zárja le az Arad–Szolnok, valamint a Temesvár–Szeged irányokat és átcsoporthozítások végrehajtásával készüljön fel a „Cigánybáró” fedőnevű ellentámadó hadműveletben való részvételre.

Az erők és eszközök átcsoporthozításával és a hadműveleti tervek kidolgozásával párhuzamosan a Dél Hadseregcsoporthoz parancsnoksága több rendelkezést adott ki szükségállapot esetére. Budapesten és vidékén jelentős számú és erejű csapatot

²⁹ *Ötvedi Ignác*: A budai vár és a debreceni csata. Bp., 1970. 112., 114. o.

állomásoztattak. Friessner vezérezredes vezérkari főnöke, Grolman tábornok, a magyar belpolitikai változások orvoslására külön hadművelleti tervet készített „Denevér” fedőnév alatt.

*Szemben álló felek erő- és eszközviszonyai 1944. 10. 05-én
a magyarországi fronton*

Megnevezés	Élőerő (1000 fő)	Hadosztály és dandár	Löveg és aknavető	Harcocsi és rohamlöveg	Repülőgép
szovjet és román	578	53	10 200	825	1 103
német és magyar	380	14 15 3	3 500	300	350
Arányok:	1,5:1	2,1:1	2,9:1	2,8:1	3:1

A magyar 3. hadsereg helyzete 1944. október 5-én

A Dél Hadseregcsoport délnyugati szárnyán a magyar 3. hadsereg halogató harcát folytatott és közben átcsoportosításokat hajtott végre a tervezés alatt levő „Cigánybáró” hadművelésben való részvétel érdekében.

A hadsereg szervezeti felépítése és állománya rendkívül hiányos volt. A hadsereg a VIII. hadtest és – elvben – a LVII. német páncélos hadtest felett rendelkezett, miközben a 23. tartalékhadosztály részeinek és a 20. hadosztály részeinek a szállítása még mindig folyamatban volt. A póthadosztály és az 1. pót-huszárezred a korábbi harcok során jelentős veszteségeket szenvedett. Az 1. páncélos hadosztály – veszteségei ellenére – még mindig a legütőképesebb magyar seregtest volt. Az 1. huszárhadosztály szállítása folyamatban volt. Beérkezett részei a Kecskemét–Kiskunfélegyháza körletben gyülekeztek. Az 5. Honvéd Kerület alegységei a Duna–Dráva torkolat–Zenta terepszakaszon és a szegedi hídfőben rendezkedtek be védelemre. A „Matoltsy-csoport” a 3. hadsereg alárendeltségében felkészült a szegedi hídfő védelmére. A csongrádi hídfőben néhány alegység – polgári munkaerő igénybevételével – erősítési és zártelepítési feladatokat végzett. A szolnoki hídfőt a Ludovika Akadémia hallgatói, néhány, a térségben elérhető alegység, valamint polgári személyekből alakított munkacsoport igyekezett védhetővé tenni.

A német LVII. páncélos hadtest a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztállyal, a 22. SS lovashadosztály harccsoportjával és változó magyar seregtestekkel Makótól Délre csoportosult. A hadtest felkészült a „Cigánybáró” hadművelésben való részvételre.

*A 3. hadsereg visszavonulása a Tisza mögé
(Folyóvédelem a Tisza nyugati partján 1944. október 6–11.)*

A 3. hadsereg parancsnoksága október 6-án hajnalban jelentést tett a Dél Hadseregcsoport parancsnokságának arról, hogy

„(...)Arad Nyugat térségében levő oroszok támadásra készülnek és feltehetően már ma meg is kezdik azt.”³⁰

A hadseregcsoport parancsnoksága a hadműveleti helyzet elemzése során a szovjet csapatok Arad–Temesvár térségéből kiinduló, általában nyugati irányú támadásával számolt, annak méreteit azonban nem tartotta a „Cigánybáró” hadműveletre nézve veszélyesnek.

A szovjet tüzérség 6-án reggel 04.00-kor kezdte meg a támadás tüzérségi tüzelőkészítését, amely a kijelölt áttörési szakaszon – a Békéscsaba–Arad vasútvonal mentén, továbbá Kevermes és Lökösháza között – volt a leghevesebb.

04.30-kor négy hadtest lendült támadásba – mintegy 300 harckocsi alkalmazásával, süllyal Nagykígyós, részekkel pedig Gyula–Békéscsaba irányban.

06.00-kor a támadók túljutottak a 20. hadosztály támpontjain. Az ellenálló góccokat megkerülve akadálytalanul nyomultak előre egészen a magyar tüzérség tüzelőállás-körletéig, ahol a kibontakozott tűzpárbaj során mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. A magyar tüzérosztályok azonban huzamosabb ideig nem tudtak ellenállni a tömeges harckocsitámadásoknak: 07.00-kor Heszlényi altábornagy elrendelte a hadsereg csapatainak visszavételét a Tisza mögé.

A visszavonulás műveleteit az 1. pót-huszárezred és az 1. páncélos hadosztály 1. gépkocsizó ezrede az Orosháza–Tótkomlós terepszakaszról Csanádapáca–Békéscsaba irányba végrehajtott ellentámadásával igyekezett biztosítani.

A hadsereg alárendelt seregtestei súlyos utóvédharcok közepette próbáltak elszakadni a támadóktól. A 23. tartalékhadosztály a szegedi, a 8. póthadosztály az 1. pót-huszárezred és az 1. páncélos hadosztály a szentesi, míg a 20. hadosztály részei (Gyomán és Szarvason keresztül) a szolnoki hídfő felé vonultak vissza.

A szovjet támadás a nap folyamán az arcvonal teljes szélességében megindult. Így a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály nem tudta a korábban Sándorháza–Billéd irányba tervezett ellentámadását végrehajtani, sőt állásait is kénytelen volt feladatni és vissza kellett vonulnia.

A Dél Hadseregcsoport parancsnoksága a támadás valóságos méreteiről és valószínű céljairól az LVII. páncélos hadtest parancsnoka által 09. 25-kor tett jelentésből tájékozódott. Ebből világossá vált, hogy a „Cigánybáró” hadművelet tervszerű végrehajtására minden lehetőség elveszett, az összpontosítás alatt álló páncélos, páncélgránátos és gyaloghadosztályokat a szovjet támadás lendületének megtörésére kell felhasználni.

11.05-kor a hadseregcsoport vezérkari főnöke jelentést tett Greiffenberg tábornoknak a térségben kialakult helyzetről és egyben kérte a 13. páncélos hadosztály feltöltésének befejezését és a hadműveleti területre irányítását Szolnokon keresztül. A hadseregcsoport parancsnoksága is intézkedett a Tisza és a

30 Ktb. (1944. október 6.)

Körös átkelőhelyeinek ellenőrzése és megerősítése felől. A 23. páncélos hadosztályt a 3. hadsereg érdekében Biharudvari–Bihartorda terepszakasgról Füzesgyarmat, Szeghalom, Körösladány irányába történő ellentámadásra utasította.

Heszlényi altábornagy tisztában volt a szovjet támadás lehetséges következményeivel. Minden rendelkezésre álló erővel és eszközzel igyekezett megszervezni a tiszai átkelőhelyek biztosítását. 22.20-kor Friessner vezérezredes a 3. hadsereget a harcok további folytatására utasította és egyben kiemelte a tiszai hídfők védelemének és megtartásának jelentőségét. A hadseregcsoport parancsnoka elrendelte „...egy erős páncélos csoportosítás (1., 23. páncélos hadosztályok és a későbbiek folyamán a 13. páncélos hadosztály) Komádi körzetébe való összpontosítását azzal a céllal, hogy verjék szét a Békéscsabán keresztül északnyugati irányba előrenyomuló ellenség keleti szárnyát...”³¹ Intézkedés történt a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztálynak a szegedi hídfőbe való visszavonására is. A hadseregcsoport-parancsnokság élénken érdeklődött az 1. huszárhadosztály alkalmazásának lehetősége felől is.

A magyar Fővezérség nem avatkozott be a hadseregparancsnokság harcvezetésébe.³² Ismerve a súlyos hadműveleti helyzetet, azoknak a lehetőségeknek a felkutatásával volt elfoglalva, amelyek a 3. hadsereg arcvonalának megerősítését segítették volna elő. A tiszai átkelőhelyek biztosítására és a hídfőkbe visszaözönlő csapatok felfogására csak az 1. huszárhadosztály oda érkezett részei voltak adottak. Egyedül a hadosztály 2. huszárezrede volt abban az állapotban, hogy azonnal harcra lehessen vetni. Az ezred kirakására október 4-e és 6-a között Alpáron, Kiskunfélegyházán és Kecskeméten kerül sor, majd feltöltés és pihentetés céljából Kiskunfélegyházán gyülekezett. A Fővezérség intézkedésének megfelelően már 6-án délután riadóztatták az ezredet és a szentesi hídfő védelmére rendelték. A hídfőbe történő beérkezését követően a VIII. hadtest alárendeltségébe került. Az ezred azt a feladatot kapta, hogy biztosítsa a visszavonuló csapatok partváltását és derítse fel Orosháza, Mezőtúr és Szarvas irányokban. Miután a csongrádi Tisza-hidat a visszaözönlő csapatrészek eltorlaszolták, az ezrednek ki kellett kényszeríteni a folyó keleti partjára való átkelést.³³

Október 7-én a délutáni órákban beérkezett a hídfőbe az 1. pót-huszárezred és az 1. gépkocsizó lövészezred is. A 2. huszárezred felderítő járőrei a felderítés irányából erős ellenséges csapatmozgásokról tettek jelentést. A szovjet előrevetett osztagok az esti órákra elérték a szentesi hídfő védelmi létesítményeit. A huszárezred ekkor még visszaverte a hídfő elfoglalására irányuló szovjet támadásokat.³⁴

A szolnoki hídfőbe a 20. hadosztály töredékei csak október 8-án érkeztek be. A hadosztály visszavonulása az áttörés következtében egymástól elszigetelt csoportokban történt: a szovjet támadás „legázolta” a hadosztály ezredeit. A visszavonuló csapatöredékek több esetben csak parancsnoki állomány szakszerű

³¹ Uo.

³² Vörös János vezérezredes magánnaplója. I. m.

³³ Adonyi-Naredi Ferenc, Nagy Kálmán: Magyar huszárok a II. világháborúban. 1991. Szombathely, 51. o.

³⁴ Az 1. pót-huszárezred a szentesi hídfőbe történő beérkezését követően „beolvadt” az 1. huszárhadosztály kötelékébe. Valószínű, hogy a beérkezett pótezred zömét a 2. huszárezred vette fel. Ezt bizonyítja, hogy november 1-én Németh Lajos hu. alez-t Auerhammer József hu. ezredes – a korábbi 1. pót-huszárezred parancsnoka – váltotta fel az ezredparancsnoki beosztásban.

vezetésének köszönhetően menekültek meg a megsemmisüléstől, vagy a fogságba eséstől. A szovjet csapatok közvetlen tűzhatása alatt a hadosztály súlyos veszteségeket szenvedett. A hadosztály első részei már október 6-án az esti órákban elérték a Hármasköröst és megkezdték a partváltást. A többiek a Gyoma-Dévaványa–Kisújszállás, valamint a Szarvas–Mezőtúr–Törökszentmiklós menetvonalakon igyekeztek a szolnoki hídfőbe jutni. Szolnok térségében a 20. felderítő osztalet bevonták a hídfő védelmébe³⁵. A hadosztály részei gyülekeztetésüket követően a Szolnok–Alpár folyószakasz védelmét (megfigyelését) kapták feladatul. A hadosztály 15 000 fős létszámából kb. 1 500 fő maradt hadrafogható állapotban. Ennek a katasztrofális veszteségnek nyilvánvaló és alapvető oka az volt, hogy a hadosztály lehetőségét jóval meghaladó szélességű sávban igyekezett védőállásait kiépíteni. A hadosztály harci tapasztalatokkal rendelkezett, hiszen részt vett a Kárpátok előterében lezajlott hadműveletekben, ennek ellenére a harcokocsikkal támogatott túlerejű szovjet támadást – megfelelő elhárító fegyverek hiányában – nem foghatta fel. A hadosztály a szovjet támadás főcsapásának irányába rendezkedett be védelemre, a támadás súlya szinte kizárólag erre a terepszakaszra esett. Az elszenvedett veszteségek tehát törvényszerűen következtek be.

A szegedi hídfőt a „Matoltsy-csoport” védte, ide vonult vissza a Bánáttól a 4. SS rendőr páncélgrenátos hadosztály, valamint a 23. tartalékhadosztály egy része (fennmaradó részei Hódmezővásárhely–Mindszent körzetében foglaltak hídfőállást).

Az események alakulását október 7-én az MTI által kiadott közlemény a következőképpen adta az ország lakosságának tudomására: „A Bánát területén át Nyugat irányba előnyomuló elg. éleket határvadász erőink a Tisza vonalában megállították. A Makó, Nagyszalonta-i szakaszt védő honvéd csapatok ellen az ellenség erőinek felzárkóztatása után megindította várt nagy támadását, súlyos harcok vannak folyamatban. Saját ellentámadásaink megkezdődtek...”³⁶

Friessner vezérezredes a Tisza Szeged és Szolnok közötti szakaszának védelmét a 3. hadseregre bízta. A visszavonulás utóvédharcaival a hadseregnek le kellett fékeznie a szovjet 53. hadsereg lendületét, Mezőtúr térségében pedig meg kellett akadályoznia a Hármaskörösön történő átkelését és egyúttal biztosítania kellett a „Breith-csoport” ellentámadásának végrehajtását.

Ezt a feladatot a 3. hadsereg, helyzetnél fogva és megfelelő erő hiányában, már nem volt képes teljesíteni. Fő feladata a Tisza mögé történő visszavonulás volt.

A szovjet csapatok október 7-én reggel Szarvasnál, Endrődnél, Gyománál és Körösladánynál átlépték a folyót. Az átjárók biztosítására foganatosított német és magyar rendszabályok nem bizonyultak hatásosnak.

A Friessner vezérezredes rendelkezésére álló erők nagyrészt a széles arcvonal különböző részein voltak lekötve. A gyülekezőben levő páncélos, páncélgrenátos és gyalogos hadosztályok még nem voltak abban a helyzetben, hogy hatékonyan tudtak volna beavatkozni a harcokba. Bár gyülekezési körleteik nem estek túlságosan távol az áttörés helyétől, szervezett ellentámadás kiváltására nem voltak

35 Adonyi-Naredi Ferenc, Nagy Kálmán: i. m. 121. o.

36 HL 1 VKF oszt. javaslata, 306. sz. doboz, 37. számú Hadijelentés.

meg a felvételek. Az alapvető hiba Friessner hadműveleti vezetésében az volt, hogy nem fogatosított rendszabályokat a váratlan helyzetek orvoslására. A hadműveletek egész menetében kitűnt, hogy az arcvonal leggyengébb és egyben legveszélyesebb terepszakasza a magyar 3. hadsereg harcolt. Már szeptember végén látni lehetett, hogy a szovjet hadvezetés ezen az arcvonalon keresi a döntés lehetőségét, tehát a 3. hadsereg arcvonalát meg kellett volna erősíteni a beérkezett csapatokkal, vagy a hatékony védekezéshez szükséges eszközökkel.

Az áttörést követően a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága kérésének megfelelően a 13. páncélos hadosztály Örkény térségéből vasúti szállítással és „keréken” megkezdte elvonulását Szolnokra. A 4. SS páncélgránátos hadosztály részeivel Szegeden, más részeivel pedig a Csóka–Nagyszentmiklós–Őcsanád terepszakaszon harcolt, miközben csapataival folyamatosan vonult be a szegedi hídfőbe. A 23. tartalékhadosztályt – csapatainak rendezését követően – alárendelték az LVII. páncélos hadtestnek.

A szovjet csapatok támadásának lendülete október 8-án sem csökkent. Óbecse és Ada térségében átkeltek a Tiszán és Szegedet fenyegették. Ennek következtében a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály teljes állományával meggyorsította a szegedi hídfőbe történő visszavonulást.

A 23. tartalékhadosztály részeit a Tisza keleti partján szűk hídfőbe szorították össze. Ezen a napon az 1. páncélos hadosztály és a 8. póthadosztály részeit, valamint a szentesi hídfő védelmébe bevont egyes csapattöredékek és a 2. huszárezred feladták Szentest és nagy veszteségek közepette – kisebb hídfő hátrahagyásával – visszavonultak a Tisza nyugati partjára.

Szolnoktól délre, Tiszavárkonynál ellenséges lovascsapatok hídfőt létesítettek a Tisza nyugati partján. Kisebb-nagyobb erőkkel további hídfőket hoztak létre Mindszent-nyugat–Hódmezővásárhely-nyugat–Martonos és Magyarkanizsa térségében.

Az 1. huszárhadosztály Kecskemét–Kiskunfélegyháza körzetéből a Tisza nyugati partjára csoportosult.

A 20. hadosztály töredékei Tiszaföldvárnál gyülekeztek. A VIII. hadtest a harcálláspontját Csongrádról Kiskunfélegyháza-délkelet 10 km helyezte át (a Blaskovich-majorba).

A Fővezérség a hadsereg veszteségeinek pótlására a még rendelkezésre álló erők közül a „Harthay-csoportot”, az I/2. huszárszázadot, az 1. önálló huszár pótszázadot, az 1. és a 4. folyamzárzászlóaljat az arcvonalba irányította.³⁷

Intézkedések történtek a bajai, a mohácsi Duna-híd és átjárók biztosítására, amelyeket a 4. és 5. Honvéd Kerület parancsnokságainak kellett végrehajtaniuk.

Tekintettel arra, hogy a támadó szovjet csapatok Budapestet a legrövidebb úton, Szolnokon keresztül érhették el, az itt létesített hídfő védelmére a környéken található és harcra vethető honvéd erőket Sáska Elemér vezérkari ezredes alárendeltségébe utalták. Az úgynevezett „Sáska-csoport” a Fővezérségtől azt a feladatot kapta, hogy a 3. hadsereg alárendeltségében „...”, Szolnoknál a Tiszán szűk hídfővel biztosítsa a Tisza-átjárókat. Ehhez a légvédelmi tüzércsoport tüzfegyvereit

³⁷ HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, (306/a doboz), 1375/Főv. hdm. – 44. X. 8. Budapest karhatalmi erői ügyszének kivonása és a 3. hds. pságnak való alárendelése.

elsősorban páncélelhárításra állítsa be. A Ludovika Akadémia hallgatóinak és az újonc munkáscsoportoknak harcbavetését megtiltom. Ezek felhasználására ezirányba kiadott intézkedéseim továbbra is érvényben maradnak.”³⁸

A Bácska déli részén húzódott a német és a Dél Hadseregcsoporthoz közötti sávhatár. A német „F” Hadseregcsoporthoz északi szárnyán Kühlwein tábornok harccsoportja gyülekezett. Jellemző, hogy a hadseregcsoporthoz csatlakozásának biztosítására sem az „F”, sem pedig a Dél Hadseregcsoporthoz nem fordított kellő figyelmet. A Tiszán átkelt szovjet csapatok – erős jugoszláv partizán-tevékenység mellett – nyugati és északi irányba törtek előre. A fővezérség elrendelte a – 16. határvadász zászlóalj és a portyázó őrsök kivételével – a térségben található 55. utász pótzászad a 2. folyamzár zászlóalj és a folyamőr tábori pótzászlóalj északi irányú kivonását. Ezeket az alegységeket a 3. hadsereg alárendeltségébe utalták, azonban így sem tudták pótolni az arcvonalban jelentkező hiányokat. az átcsoportosítások így nem erősíthették lényegesen a 3. hadsereg déli szárnyát.

A Fővezérség továbbra is csak alegységszintű kötelek „vezényelgetésével” igyekezett orvosolni a hadsereg súlyos állapotát. Az 58. határvadász zászlóalj Kassáról Kecskemétre való átszállítása is a Fővezérség korlátozott lehetőségeit igazolja.³⁹ Történtek ugyan kísérletek az 1. hadsereg kötelékéből csapatkivonásokra – pl. 1. hegyidandár, 1. ejtőernyős csoport – de ezeket az intézkedéseket német nyomásra vissza kellett vonni.⁴⁰

Október 9-én a szovjet csapatok a már birtokba vett hídfőket tovább szélesítették és kijutottak Gátér–Kiskunfélegyháza-északkelet–Nyárlőrinc terepszakaszra. A támadók 16 km-re megközelítették Kecskemétet. A Szegedtől délre elfoglalt hídfőkből kiindulva nyugati irányban kisebb szovjet erőket indítottak támadást. A Szegedre visszavonult 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály időlegesen stabilizálta ugyan a hídfőben kialakult helyzetet, de a várostól északra, Algyő térségében, a támadó szovjet csapatok újabb hídfőt létesítettek a Tisza nyugati partján. A délutáni órákban a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály Szeged térségéből kiindulva Mindszent és Csongrád között ellentámadást hajtott végre az átkelést végrehajtó szovjet csapatok ellen, amivel sikerült egy ideig konszolidálni a helyzetet ebben a térségben. Az arcvonal középső részén az 1. huszárhadosztály visszafoglalta Alpár települést az ellenségtől.

A magyar 3. hadsereg a Magyarakanizsa–Martonos–Mindszent–Csanytelek-délkelet 2 km–Fehér-tó–Gátér–Kiskunfélegyháza-északkelet 6 km–Alpár–Tiszavárkony–Tószeg–Szolnok arcvonalon igyekezett megkapaszkodni, nem sok sikerrel. Az 1. páncélos hadosztály – az LVII. páncélos hadtest alárendeltségében –

38 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1366/Főv. hdm. – 44. X. 8. Intézkedés a szolnoki hídfő védelmének megszervezésére.

„Sáska-csoport”: a Fővezérség október 8-án kelt intézkedésében Sáska Elemér vk. ezredesnek – a Ludovika Katonai Akadémia parancsnokának – alárendelte a Szolnok körzetében álló összes honvéd erőket. Így került a csoport alárendeltségébe a térségben tevékenykedő lgv. tü. csop. és különböző műszaki alakulatok, valamint a Ludovika Katonai Akadémia hallgatói állománya. A „Sáska-csoport” megalakulásától kezdve a 3. hadseregparancsnokság alárendeltségében tevékenykedett és a hadműveletek során a 20. hadosztálytól kikülönített Vincze alezredes csoportja váltotta fel. A „Vincze-csoport” október 18-án az 1. pc. hdt. pság. állományából a 3. gk. lövész pótvezér, 1–6. gépkocsizó pótzászlóaljai váltották fel. (A Vincze-csoport csatlakozott a 20. hadosztályhoz.)

39 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 305/a. doboz, 1364/Főv. hdm. – 44. X. 8. Az 58. hv. zlj. átcsoportosítása Kassáról Kecskemétre.

40 HL fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1076/Főv. hdm. – 44. X. 8. Az 1. hgy. dd. és 1. eje. csop. átcsoportosítása a Duna–Tisza közére.

Kiskunfélegyháza-észak körzetében csoportosult. A 23. tartalékhadosztály a Szeged–Mindszent terepszakaszon a szovjet hídfők lokalizálását igyekezett végrehajtani. A 8. póthadosztály a Mindszent–Szolnok arcvonalon vett részt a szovjet hídfők elszigetelésében és felszámolásában. A 20. hadosztály megmaradt részei Szolnok térségében tevékenykedtek. A hadsereg harcálláspontja a szovjet csapatok előretörésének következtében Kecskemétről Fülöpszállásra települt át. A VIII. hadtest harcálláspontja Jakabszálláson, míg a német LVII. páncélos hadtest harcálláspontja Kiskunhalason települt. A Fővezérség a Tisza mentén kialakult válságos helyzet láttán veszélyeztetve látta a fővárost. Budapest védelmének megszervezésével a magyar I. hadtest parancsnokát és törzsét bízták meg.

A hadtest parancsnokságát a már szemrevételezett védelmi vonalak megszállására utasították. A fővárosban feltehető összes alakulatot a bevezető utak védelmére rendelték.⁴¹

A fellelhető alegységek – a rendőrség és csendőrség alakulatai – önmagukban nem voltak képesek a budapesti hídfő védelmére. Vörös vezérezredes a németekhez fordult a Budapest környékén levő német csapatoknak a védelemhez történő igénybevétele tárgyában. Ezeket a csapatokat a kért formában a németek nem bocsátották a Fővezérség rendelkezésére. Nem járultak hozzá ahhoz ahhoz sem, hogy az I. hadtest alárendeltségébe német csapatok kerüljenek.

Szükségessé vált a Budapesttől délre található Duna-hidak és egyéb telepített átkelő eszközök biztosítása is. Ezt a feladatot az őrnaszádezred, a folyamőr felderítő osztály és folyamzár alegységek kapták.⁴² A folyami erők parancsnokságának gondoskodnia kellett arról, hogy a Duna menti településeken található átkelő eszközöket szükség esetén megsemmisítsék. A Duna–Tisza közén Budapestre vezető közlekedési utak biztosítására kellett a legnagyobb figyelmet fordítani. Az I. hadtestparancsnokságnak a foganatosított rendszabályokról október 10-én kellett jelentést tennie a Fővezérségnek.

Október 10-én a hajnali órákban Alpár-észak területéről egy harcokocikkal támogatott szovjet lövészadosztály váratlanul Kecskemét felé tört előre. A szovjet csapatok súlyos veszteségeket okoztak a kecskeméti német repülőter gépparkjában és személyi állományában. (Elesett a repülőter parancsnoka is.) Előrenyomulásukat a város központjában szüntették be. A szovjet támadás következtében támadt zűrzavart az 1. huszárhadosztály és az 1. páncélos hadosztály összefogott ellentámadása mérsékelte. A két magyar hadosztály a 133. német légvédelmi tüzérezred segítségével kiverte a támadókat Kecskemétről. Ezt követően a városon kívül is folytatták a támadásukat és a szovjet csapatokat a Tisza keleti partjára szorították vissza.⁴³

Szegedtől délre a Szenttamás–Szabadka út mentén jelentős szovjet erők nyomultak előre. A Horgost védő német alegységek állásaikat elhagyva Szegedre vonultak vissza, ahová nyomukban a támadók is behatoltak. A 4. SS rendőr

41 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1395/Főv. hdm. – 44. X. 9.

42 Uo., 1389/Főv. hdm. – 44. X. 9.

43 Ibrányi Mihály altábornagyot az 1. huszárhadosztály parancsnokát a hadosztály hatékony vezetéséért, Kecskemét megtisztításáért a németek a Vaskereszt Lovagkeresztjével tüntették ki. A budapesti hadművelet (1944. október 29-től 1945. február 13-ig) (Előadói segédlet) Budapest, 1970.; *Horváth Elek*: Bács–Kiskun Megye felszabadításának története. H. n., é. n. 39., 40. o.

páncélgránátos hadosztály részeinek ellentámadása kivetette ugyan őket a városból, de a hadosztály szegedi hídfőből történő elvonulása – Csongrád, Kiskunfélegyháza, Szolnok irányban – már folyamatban volt. A hadosztály zöme sikeres ellenlökéseket hajtott végre Csongrád és Mindszent között a folyón átkelt szovjet csapatok ellen is, miközben részeivel visszafoglalta Csongrádot.

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály ezen a napon is igen széles arcvonalon tevékenykedett: Szeged–Csongrád–Kiskunfélegyháza körzetében végrehajtott aktív tevékenysége hatékonyan hozzájárult a hadsereg hadműveleteihez.

A magyar 3. hadsereg a Topolya–Szabadka–Szeged-délnyugat 6 km–Szeged–Algyő-észak 6 km–Mindszent-délnyugat–Csongrád (szovjet hídfő)–Alpár–Tószeg–Szolnok terepszakaszon harcolt. A nap végén a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztályt kivonták a 3. hadsereg kötelékéből és a 6. német hadsereg IV. páncélos hadtestének rendelték alá.

A Fővezérség továbbra is a dunai átkelőhelyek biztosításának megszervezésével volt elfoglalva. Ennek érdekében Vörös vezérezredes látogatást tett Friessner vezérezredes főhadiszállásán, Mátraházán. Az ott folyó tárgyalások során a németek újabb páncélos hadosztályok harcba vetését ígérték a Honvéd Vezérkar főnökének, aki kérte a 2. páncélos hadosztály átadását a magyar hadvezetés részére. A tárgyaláson felmerült a Dunántúlon állomásozó német hadosztályoknak a fronton történő alkalmazása is. A Fővezérség időközben intézkedett a mohácsi, a bajai hídfők védelmére és a térségbe vezényelte az 5. Honvéd Kerület két zászlóalját.

Október 11-én az MTI részére a Fővezérség 1/a. osztálya a következő tájékoztatást adta ki: „A Tisza Tittel és Szeged közötti szakaszán lényegesebb harccselekményekre nem került sor. A Csongrádnál átkelt és éleivel Kecskemétig előrejutott ellenséget visszavertük, a még a Tisza innenső oldalán levő ellenséges csapatok megsemmisítése folyamatban van. A Szentés, Csongrád, Kecskemét körzetében lezajlott ütközetben a honvéd csapatok 34 ellenséges harcokcsit biztosan kilőttek.”⁴⁴...A katonai felső vezetés továbbra is el akarta hitetni az ország lakosságával, hogy uralja a fronthehelyzetet. Ennek az ellenkezője volt igaz. A seregtesteknél, bár még mindig keményen harcoltak, egyre gyakoribbá váltak a szökések.

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály Szegedtől történő kivonását követően a várost nem lehetett tovább tartani. A Matoltsy-csoport levált a Tisza-vonalról és Kistelek irányába vonult el. A 23. tartalékhadosztály a 8. póthadosztály részeivel a Kiskundorozsma–Algyő terepszakasza vonult vissza, s ezáltal szabaddá vált a Szeged és Algyő közötti Tisza szakasz is.

44 HL 1. vkf. oszt. javaslata. 306. doboz, 38. számú hadijelentés.

*A magyar 3. hadsereg hadműveletei a Duna–Tisza közén
(1944. október 12-től november 3-ig)*

A Fővezérség helyesen értékelt a Debrecen – Nagyvárad térségében folyó hadműveletek kimenetelét. Ezért Vörös János vezérezredes október 12-én levélben fordult Guderian vezérezredeshez, amelyben javaslatot tett az arcvonal visszavételére: „(...)A Magyarország területén folyó hadműveletekkel kapcsolatban vagyok bátor az alábbiakat Nagyméltóságod tudomására hozni:

Óbecse és Szolnok között a Tiszára támadó több hadosztálynyi elg. erővel szemben lényegében csupán gyenge és leharcolt magyar erők állnak, melyek az elg. tád-nak feltartóztatására nem képesek. A Debrecen–Nagyvárad-i csatától döntő, illetve átütő sikerrel járó eredményt várni már nem lehet. Magyarország legnagyobb része tehát Budapesttel együtt az elg. lerohanásának van kitéve...

...A legnagyobb nyomatékkal felkérem mindezek alapján Nagyméltóságodat, hogy az alábbi pontokban felsoroltakat azonnal elrendelni szíveskedjék. Az intézkedések kiadásánál magyar területek és magyarok lakta vidékek feladása ne okozzon megkötő, vagy hátráltató gondot Nagyméltóságodnak.

1) Az 1. hds. lépjen azonnal a Hgr. Süd (Dél Hadseregcsoport) alárendeltségébe, sávhátára egyezzen meg a magyar–szlovák határral.

2) A 2. magyar hds., a 8. né. hds. és az 1. magyar hds. azonnal vonuljanak vissza, mégpedig:

első ütemben a Nagyvárad, Zilah, Máramarossziget, Uzsok vonalra,
második ütemben pedig a Tisza, Bodrog vonalra.

3) A visszavétellel kapcsolatban felszabaduló erők szállítassanak, illetve meneteljenek még a visszavonulás folyamán előre, a Duna–Tisza közére, illetve a Dunántúl védelmére.

4) A visszavétellel kapcsolatos mozgás, valamint a D-i határok biztosítására kérem Nagyméltóságodat, hogy minden még egyáltalán rendelkezésre álló tartalékát, egyrészt Nagyvárad, másrészt Baja, Szeged térségében vesse be.”...

A Vezérkar főnöke a levelében foglaltakról tájékoztatta a hadseregparancsnokokat és egyúttal meghatározta számukra, hogy „(...) Miután a fentiekre vonatkozó parancs német részről való kiadása még ma várható, az 1. és 2. hds. pk-ok jelen intézkedésem vételétől kezdve úgy vezessék hadseregeiket, mintha már az ezirányú intézkedések az OKH részéről kiadásra kerültek volna.”⁴⁵ Az események ilyen formában történő befolyásolása nem járt sikerrel. A magyar hadseregek az eredeti állásaikban maradtak.

Az 1. hadsereg állományából korábban kivont ejtőernyős csoport nem folytathatta menetét a 3. hadsereghez, Budapesten ki kellett rakodnia, ahol a későbbiek során a budapesti hídfő védelmére került bevonásra.⁴⁶ A magyar katonai felső vezetés az ejtőernyős csoportnak és a szállítás alatt levő 10. hadosztálynak ekkor a háborúból kiugrás katonai biztosításában is szerepet szánt. Ebben az elképzelésbe illett bele az 5. tartalékhadosztály hazaszállításának, valamint a VI. hadtestparancsnokság 1. hadseregől való kivonásának és Budapestre vezénylésének a terve is.

⁴⁵ HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1496/Föv. hdm. – 44. X. 12.

⁴⁶ Uo. 1501/Föv. hdm. – 44. X. 12.

A Fővezérség figyelmének középpontjába fokozatosan a Duna–Tisza közén lejátszódó események kerültek. Jelentős erőfeszítéseket tettek a Duna átkelőhelyeinek megerősítésére. Vörös vezérezredes intézkedett a „Matoltsy-csoport” (1. légvédelmi tüzérandár, 7. pót gyalogezred részei, 5. pót tüzérsztyál felé, hogy vegye át a 2. Honvéd Kerület parancsnokságától a solti hídfő védelmét. A „Matoltsy-csoport” a Fővezérség közvetlen alárendeltségébe került.⁴⁷

A vezetési viszonyok tisztázatlansága a Fővezérség terveinek végrehajtását lényegesen befolyásolta. Megtörtént pl., hogy magyar határ vadász alegységek vezénylésére kiadott intézkedést azért nem lehetett végrehajtani, mert Kühlwein német tábornok önkényesen visszatartotta azokat. A határ vadász alegységek még október 22-én sem vonultak be a számukra meghatározott gyülekezési körletbe, mert Kühlwein tábornok a Szenttamás térségében félbeszakított szovjet–német összecsapásokat követően elhagyta a térséget és Újvidéken át Horváthországba vonult vissza és önkényesen magával vitte az alárendeltségéből ekkor már kivont határ vadász alakulatokat is.⁴⁸

A Duna átkelőhelyeinek biztosítására kiadott intézkedések végrehajtását lényegesen befolyásolta az a tény, hogy az érintett seregtestek és egységek csak részben tartózkodtak az ország területén. Az 5. Honvéd Kerület parancsnokságának alárendelt csapatok közül a 16. határ vadász zászlóalj és az 55. határ vadász portyázó zászlóalj részei Horvátországban, az 5. tartalékhadosztály Lengyelországban várta a további feladatait. Beérkezésükig a Duna–Dráva torkolat és Szekszárd közötti szakaszát az 5. póthadosztály szétaprózott erői biztosították. A hadműveletek irányításának megmaradására tett kísérletek közepette jelentős események előkészítése is napirenden volt.

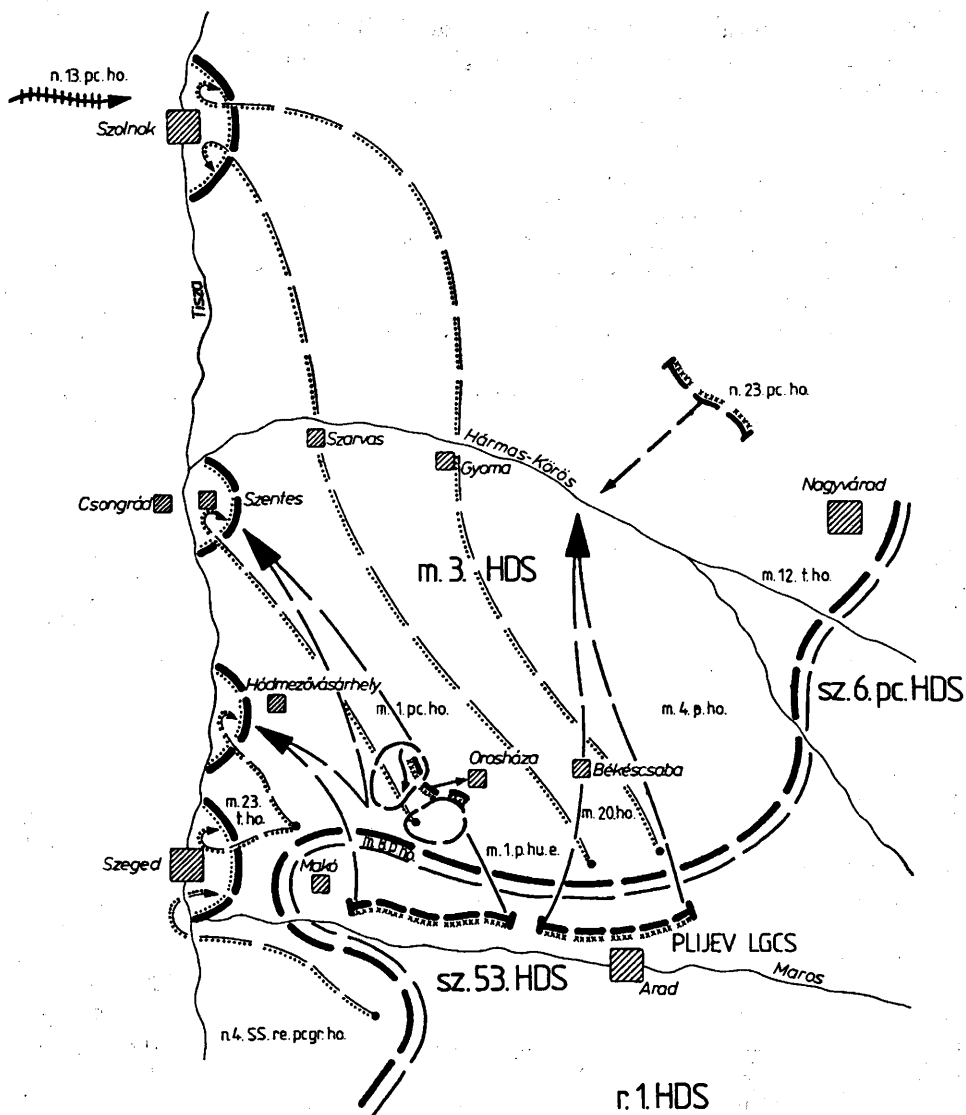
Az állami és katonai felső vezetés szűk körében intenzíven folytak a háborúból történő kiválás előkészületei. Ennek keretében október 12-én Utassy Lóránd ezredest magához kérte Vattay Antal altábornagy aki – Vörös János vezérezredes, valamint Csataj Lajos vezérezredes jelenlétében – felkérte őt arra, hogy parlamentekért keresse fel Deszken Malinovszkij marsallt, a 2. Ukrán Front parancsnokát. Utassy azt a megbízatást kapta, hogy a fegyverszüneti tárgyalásokra hivatkozva tárgyaljon az országnak a háborús rombolásoktól való megkímélése érdekében. Utassy október 12-én 22.00-kor indult el Budapestről Szegedre. A 3. hadsereg arcvonalát Kisteleknél lépte át és ott is tért vissza október 14-én.⁴⁹ Missziója nem járt sikerrel.

Heszlényi altábornagy ebben az időben is igen nehéz feladat előtt állt. A 2. Ukrán Front parancsnoka Szeged elfoglalása után a 46. hadsereg bal szárnyát északnyugati irányban vetette ütközetbe. Ennek következtében fennállt annak a veszélye, hogy a Duna–Tisza közén a védtelenül hagyott térségben előrenyomuló szovjet csapatok szétszabdalgják a 3. hadsereg hátsó összeköttetési vonalait és akadálytalanul nyomulhatnak Budapest felé.

47 HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1503/Főv. hdm. – 44. X. 12.

48 Uo. 1504/Főv. hdm. – 44. X. 12. HL 3. hadsereg 1/a. 44. X. 22. számú rádiótávírat. Naplóhoz csatolva, 306/a. doboz.

49 *Reszneki Zákó András*: Őszi harcok, 1944. Budapest, 1991. 77. o., 2. sz. melléklet.

2. vázlat. A szovjet csapatok áttörése 1944. október 6-án

A hadsereg nyitott jobb szárnyán a 23. és a 8. tartalékhadosztály – bekerítésének elhárítása érdekében – Kiskunmajsa-dél–Kiskunhalas-dél irányba tért ki. A bal szárnyon a 20. hadosztály továbbra is a Tiszára támaszkodott és a Szolnok-dél–Alpár közötti folyószakaszt védte és tartotta megfigyelés alatt.

Kiskunhalas és Baja közötti szabad térségnek a biztosítására a 3. hadseregnek nem volt meg a lehetősége, a Dél Hadseregcsoport parancsnokságnak pedig kikerült a látóköréből ez a veszélyeztetett terület.

Október 13-án a Vörös János vezérezredes folytatta a 12-én megkezdett „táviratcsatáját” Guderian vezérezredessel. Az éles hangú vita továbbra is az arcvonal visszavétele, a vezetési viszonyok, valamint a 10. hadosztály kivonása körül zajlott. Vörös vezérezredes e vita során nem hátrált meg. A 10. hadosztály szállítása még ezen a napon megkezdődött.

A magyar 3. hadsereg parancsnoksága továbbra is a Kiskunhalas és Baja közötti terepszakaszbiztosítását igyekezett megszervezni. Heszlényi altábornagy ehhez a feladathoz az 5. Honvéd Kerület erőit kívánta igénybe venni. A kerületparancsnok alárendeltségébe a 16. határ vadász zászlóalj részei, a 2. és 3. folyamzár zászlóalj és folyamőr pótzászlóalj lövész részei, 1. lövész pótzászlóalj, a bácskai légvédelmi lövész zászlóalj (figyelőőrsök összevonásával szervezett lövész zászlóaljról van szó), a 39. őrezred részei, 55. utász pótzászlóalj tartoztak.

Időközben a 2. Ukrán Front parancsnoka megállította csapatainak támadását. Elrendelte: „semmiféle további előremozgást külön intézkedésemig ne folytassanak”.⁵⁰ Ennek ellenére a VIII. hadtest bal szárnyával szemben tevékenykedő ellenséges csapatok Szolnoktól délre váltásokat hajtottak végre; Tószeg–Tiszavárkony térségében a 409. szovjet hadosztály helyébe a 4. román gyaloghadosztály került. Ettől délre Tiszaugig a 2. román gyaloghadosztály vonult fel. Az Algyő és Szeged közötti hídfőállást szovjet csapatok tartották megszállva, míg a Mindszent térségében létesített szűk hídfőben a 234. szovjet lövész hadosztály helyébe a román 19. gyaloghadosztály lépett. A román 1. hadsereg tehát (a IV. és a VII. hadosztály) a 2. Ukrán Front első lépcsőjébe került. A román 1. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy együttműködve a szovjet 46. hadsereggel, a hídfők kiszélesítésével kedvező feltételeket teremtsen egy későbbi időpontban indítandó támadáshoz. A feladat részeként Csongrádtól délre a román 19. lovashadosztálynak sikerült a Tisza jobb partján újabb hídfőt képeznie. Az egymástól elszigetelt hídfők egyesítését a 8. póthadosztály és a 13. tartalék hadosztály ellentámadásai késleltették ugyan, de megakadályozni nem tudták. Ezek a harcok október 14-én is folytak. Időközben azonban a magyar 3. hadsereg délnyugati szárnyára is erőket kellett átcsoportosítani, mivel a Fővezérség által a térségbe vezényelt alegységek nem tudták felvenni a kapcsolatot a hadsereggel. Közben a szovjet csapatok előrenyomulóban voltak a Duna irányában. Így a 8. póthadosztály és a 23. tartalék hadosztály a hadsereg hadműveleti felépítésének első lépcsőjében továbbra is az arcvonal közepén és a jobbszárnyán maradt, de már megkezdte visszavonulását Kiskunmajsa–Kiskunhalas térségébe. Heszlényi altábornagy nem tudta tovább késleltetni az ellenséges hídfők egyesítését. A szovjetek a hídfőt Kiskunfélegyháza irányába fokozatosan szélesítették.

A Fővezérség október 14-én is a hadsereg megerősítésére törekedett és a 6. gyalogezred nehéz páncéltörő ágyús századát a 3. hadseregnek rendelte alá.⁵¹ A Vezérkar főnöke felhívta az 1. és 2. hadsereg parancsnokának figyelmét arra, hogy

3731

50 *Ölvedi Ignác*: A Budai vár és a debreceni csata. Budapest, 1970. 149. o.
51 HL Fővezérség, hadműveleti iratok Napló, 316/a. doboz, 1569/Főv. hdm. 44. X. 14.A 6. gy. e. n. pct. á. szd. alárendelése a 3. hadseregparancsnokságnak. LN

minden nélkülözhető erőt vonjon ki az arcvonalból és azokat irányítsa a 3. hadsereghez a Duna–Tisza közére.⁵²

A 3. hadsereg parancsnoksága tehát október 15-ét megelőző napon is arcvonalának megerősítésével volt elfoglalva, a bekövetkező politikai eseményekről szinte semmit sem tudott. Talán érthető, hogy a Kormányzó proklamációja váratlanul érte a csapatokat. A 3. hadsereg seregtestei az arcvonalban maradtak. A 8. póthadosztályhoz tartozó 12. pótgyalogezred egyik tisztje így ír az eseményekről: „...igen komoly meglepetés volt, amikor értesültünk a Kormányzó ...kiáltványáról. A hírt legelőször az egyik tanyavilágban élő tanítótól kaptam meg, aki azonnal átszaladt a harcálláspontomra. Nem is kell hangsúlyoznom, hogy ez az embereimnek is komoly megkönnyebbülést jelentett. Mert mindenki sejtette, hogy ez a háború már elveszett a magyarság számára. ...A kiugrásról a zászlóaljparancsnokság éppen olyan tájékozatlan volt, mint jómagam. Az ezred parancsnokságától sem kaptunk utasítást. ...Hozzájárult a zavarhoz a következő rádióhíradás, ami még kevesebb tájékoztatást adott, mint a kiugrási kiáltvány. Végül pedig Szálasi hadparancsa. Nem csoda, hogy mindenki meg volt zavarodva. Másnap végre kaptunk utasítást az ezred parancsnokságától, aminek a lényege az volt, hogy továbbra is ellen kell állni az oroszoknak.”⁵³...

Október 15-e nem hozott megoldást, a Honvéd Vezérkar főnöke rádióban közzétett nyilatkozatában hangsúlyozta, hogy „...fegyverletétel kifejezés nem jelenti azt, hogy mindenki eldobja a fegyverét. A harc beszüntetésére parancs nem ment, csak fegyverszüneti kérelem van.”⁵⁴

A Budapesten lejátszódott események nem múltak el nyomtalanul a 3. hadseregnél. Egyre gyakoribbá váltak a szökések, a hadsereg azonban tovább harcolt.

A 8. póthadosztály, valamint a 23. tartalékhadosztály a Tiszától való elszakadást követően Kiskunfélegyháza–Kiskunmajsa–Kiskunhalas irányokba hátrálva változatlanul halogató harcot folytatott, a „Matoltsy-csoport” Kistelek térségéből Solt–Dunaegyháza–Dunaföldvár–Bölcske térségében gyülekezett.

Az 5. Honvéd Kerület alegységei Zombor térségéből Baja irányában visszavonulóban voltak a támadó szovjet csapatok elől. A Bácsalmás területén csoportosult 2. és 3. folyamzár zászlóaljak ellenlökésekkel igyekeztek fékezni a harckocsikkal megerősített szovjet gyalogság előnyomulását. A kerületparancsnokság erői nem voltak elégségesek egy nagyobb méretű ellentámadás végrehajtásához. Heszlényi altábornagy Szabadka visszafoglalására kiadott parancsát Kálmán Imre vezérőrnagy, az 5. Honvéd Kerület parancsnoka sem tudta végrehajtani. Csapatok hiányában a 23. tartalékhadosztály jobb szárnya szabadon maradt, így a Kiskunhalas irányában halogató harcot folytató 23. tartalékhadosztály jobb szárnya és az 5. Honvéd Kerület alegységei között kb. 25 km széles rés keletkezett. A résben az 1. önálló huszárosztály Kiskunhalas-dél területén, a 23. német légvédelmi ezred részei Kiskunhalason és gyenge harcértékű

⁵² HL Fővezérség, hadművelleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1564/Föv. hdm. 44. X. 14. Budapest és a Duna–Tisza közének védelmére erők hátrairányítása.

⁵³ Bondor Vilmos főhadnagy (USA) a 8. póthadosztály 12. pótezeredének századparancsnoka második világháborús visszaemlékezése. (A visszaemlékezés másolata a szerző birtokában.)

⁵⁴ HL Fővezérség, hadművelleti iratok. Napló, 306/a. doboz, 1591/Föv. hdm. 44. X. 15. Fegyverletétel tárgyában.

német híradó alegységeken kívül csak a 103. páncélvonat állomásozott, amely a vasútvonalat biztosította.

A nyilas hatalomátvételt követően a magyar 3. hadsereg feladata nem változott. Az előző napi eseményekről Beregyfő Károly vezérezredes tájékoztatót adott ki a tisztikar részére, amit a hadseregnél is kihirdettek. Heszlényi altábornagy a kiugrási kísérletbe nem került bevonásra, így továbbra is a 3. hadsereg élén maradhatott. Október 16-án a hadseregpáncsnokság legfontosabb törekvése továbbra is az volt, hogy a szállítás alatt levő 10. hadosztály beérkezéséig – helyi átcsoportosításokkal – lezárja az arcvonal délnyugati szárnyán keletkezett rést. Erre a feladatra csak a hadsereg tartalékát képező 2. huszárezred állt rendelkezésre. Az ezred Kiskunhalas dél területén összekötetésbe került az 1. önálló lovas osztállyal. Ez az osztály tartotta fenn a kapcsolatot a Mélykút területén ellentámadáshoz csoportosult „Szűcs-ezredcsoporttal”. A hadsereg jobb szárnyán az 5. Honvéd Kerület alegységei Vaskút–Bácsbokod–Bácsalmás térségébe vonultak vissza az előnyomuló szovjet csapatok elől.

A magyar 3. hadsereg bal szárnyán a 20. hadosztály Szolnoktól délre Tószeg és Újkécske között a Tisza nyugati oldalán elfoglalt szovjet–román hídfők felszámolásával volt elfoglalva. A hadosztály ellenlökései szűkítették ugyan a hídfők kiterjedését, de felszámolni nem tudták azokat. Különösen Botond alezredes harccsoportjának (a 23. gyalogezred részei és a IV/II. huszárosztály) tevékenysége érdemel figyelmet, mivel a román 2. hadosztályt a Tisza keleti partjára szorította vissza.

A 8. póthadosztály, együttműködve az 1. huszárezreddel, szintén támadásokat intézett a Tiszaug és Alpár térségében elfoglalt ellenséges hídfő ellen, amelyet nagyrészt sikerült felszámolni. A hadosztály jobb szárnya Kiskunfélegyháza-délkelet–Pálmonostora területén harcban állt a Csongrád térségéből előretörő román 19. gyaloghadosztály erőivel. Az 1. huszárhadosztály szétaprózva harcolt Kiskunmajsa–Kiskunfélegyháza terepszakaszon az előnyomuló 46. szovjet hadsereg csapataival. Az 1. páncélos hadosztály, amely az 1. huszárhadosztállyal együtt a német LVII. páncélos hadtest alárendeltségében volt, Kecskemét térségében összpontosult.

A következő két nap – október 17–18-án – a támadó szovjet csapatok egyrészt Baja irányában nyomultak előre, másrészt pedig a Tisza nyugati partján a birtokukban levő hídfők kiszélesítésével voltak elfoglalva. Az arcvonal a Csongrád-észak–Kistelek–Szabadka-észak–Madaras–Hercegszántó terepszakaszon húzódt.

Szolnok térségében az 53. szovjet hadsereg csapatai igyekeztek kijutni a Tisza nyugati partjára. Velük szemben – a 6. német hadsereg jobb szárnyán – a szolnoki hídfőben védő magyar alakulatok (pl. Vincze-csoport), a 24. páncélos hadosztály, valamint a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály védett. Október 19-én azonban a német IV. páncélos hadtest (parancsnoka Klemann tábornok) a kora reggeli órákban ellentámadást indított a hídfőből. Ehhez a 3. hadsereg részéről a 20. hadosztály és a 8. hadosztály az ellenséges hídfők elleni támadással csatlakozott. A német ellentámadás a Czibakháza–Mezőtúr–Fegyvernek terepszakaszt érte el és a Debrecen–Nyíregyháza térségében folyó ütközet kimenetelére is lényeges befolyást gyakorolt: ezáltal (is) lehetővé vált a német 8. és a magyar 1., 2. hadsereg

visszavonulása. A hadműveleti helyzet változásával a csapatok rövidesen visszatértek a megindulási állásaikba.

A 3. hadsereg arcvonalának legveszélyeztetettebb szakasza továbbra is Baja és Kiskunhalas között húzódott. A Fővezérség meggyorsította a 10. hadosztály szállításának ütemét. A 10. hadosztálynak fel kellett váltania a 23. tartalékhadosztály leharcolt erőit. A hadosztálynak Kiskunmajsán, Kiskunhalason és Soltvadkerten kellett kirakodnia.

Intézkedések történtek az 5. Honvéd Kerület parancsnoksága alá rendelt csapatok összevonására is. (Ennek következtében a kerületparancsnokság kikérült a 3. hadsereg alárendeltségéből.) Az összevonásra kerülő csapatok az 5. póthadosztály alárendeltségébe kerültek. Az 5. póthadosztályt a 3. hadsereg kötelékébe sorolták be. Szintén a hadsereg alárendeltségébe került a 103. páncélvonat is, ami Fülöpszállásra futott be. Heszlényi altábornagy a Kiskunhalas–Jánoshalma között még nyitva álló rés lezárását a 10. hadosztály erőivel tervezte. A térségben előretörő szovjet csapatokat a 2., 3. folyamzár zászlóalj Mélykút–Bácsalmás terepszakasról indított ellentámadásaival igyekeztek késleltetni. Az ellentámadásokat követően a folyamzár zászlóalj Bácsbokod–Csárvoly–Felsőszentiván körzetébe vonultak vissza. A szovjet csapatok ennek következtében Bajától délre kijutottak a Duna keleti partjára.

Október 19-én a 10. hadosztály élszállítmányai beérkeztek Kiskunhalas–Soltvadkert területére. Ezzel egyidőben Heszlényi altábornagy a 2. huszárezredet Kiskunhalas Dél területéről Bugacra rendelte vissza és a továbbiakban mint hadsereg tartalék tevékenykedett. Az ezred 19–20-ra virradóan végrehajtotta a menetét és Bugac területén körletet foglalt.

A hadsereg-parancsnokság számolt a 10. hadosztály főerőinek gyors beérkezésével, ezért a „Szűcs-ezredcsoportnak” azt a feladatot szabta, hogy – csatlakozva a beérkező hadosztály erőihez – hajtson végre támadást Bácsalmás irányába és akadályozza meg a szovjet csapatok északi irányú előretörését. A támadás kezdetben tért nyert, de a szovjet csapatok Baja irányába történő előnyomulását lefékezni és megakadályozni nem tudta. A támadó ellenség október 19-én elérte a bajai hídfőállást.

Az ellenség a Duna–Tisza között a 3. hadsereg arcvonalának szélességében mindenhol támadott. Gyors átcsoportosításokkal és súlypontképzéssel a „puha pontokat” kereste. Az ellenség a laza, támpontszerű védelmen átszivárogva igyekezett a védelmet felmorzsolni. Igen válságosra fordult a helyzet Kiskunhalas és Kiskunmajsa között, ahol Pusztamérges és Forráskút irányából támadó szovjet csapatok a 23. tartalékhadosztály 30 km széles arcvonalát több helyen áttörték. A tartalékhadosztály tehermentesítése érdekében az 1. páncélos hadosztály október 20-án Kiskunhalas-dél területről Kiskunmajsa irányba támadást kezdett. A 23. tartalékhadosztály ennek hatására sem volt képes az arcvonalát helyre állítani. A hadosztályparancsnokság a csapatok rendezését a Kiskunhalas–Kiskunmajsa–Jászszentlászló vasútvonal mentén kísérelte meg. Ezen a napon (október 20-án) az ellenség felszámolta a bajai hídfőt. A „Szűcs-ezredcsoport” a 10. hadosztály alárendeltségébe került. A 10. hadosztállyal való összeköttetést a Hajós-délkelet–Hajósi pincék–Császártöltés-dél terepszakas elfoglalása után lehetett megteremteni. A 10. hadosztály beérkezett részei a Kecel-dél–Sövényeskút-dél

terepszakaszon védelemre rendezkedtek be. Lassan helyreállt a hadsereg délnyugati arcvonala, amely ebben az időben a Dunavölgyi főcsatornára támaszkodva a Sükösd-dél-Nemesnádudvar-dél-Hajós-dél-Császártöltés-dél-Kiskunhalas-Szank-dél-Ferenczy-tanya terepszakaszon húzódott. Ennek az arcvonalszakasznak a további megerősítésére az 5. póthadosztályt (Miskey László vezérőrnagy parancsnoksága alatt) tervezték felhasználni, aminek az összevonását a Fővezérség már korábban elrendelte.⁵⁵ A hadosztály összevont csapatai Fadd, Fajs, Gerjén, Bátya és Foktő átkelőhelyeken Dusnok, Hajós és Kalocsa körletben kezdték meg a gyülekezést.⁵⁶

A 3. hadsereg arcvonalának északi szárnyán a Szolnok és Csongrád közti Tiszaszakasza felzárkózott a szovjet 7. gárda- és a román 1. hadseregből megalakított a „Sumilov-hadseregcsoporthoz”. A hadseregcsoporthoz azt a feladatot kapta Malinovszkijtól, hogy az alpári hídfő bővítésével és új hídfők létesítésével összhangban nagyobb erővel keljen át a folyón és alakítsa ki kedvező feltételeket Csongrád-Kiskunfélegyháza körzetében egy nagyobb, támadó hadművelet megindításához. A szovjet 46. hadseregnek a Duna-Tisza közén a 3. hadsereg csapatait kellett szétvernie.

A támadás előkészületeiről Heszlényi altábornagy a VIII. hadtest felderítő jelentéseiből értesült és nyomatékosan sürgette a Kecskemét-Szeged irányba tervbe vett német támadás megindítását. Sürgetése nem talált meghallgatásra Friessner vezérezredesnél. A Dél Hadseregcsoporthoz parancsnoka még mindig nem fordított kellő figyelmet a 3. hadsereg arcvonalán lejátszódó hadműveleti eseményekre. (Október 20-án elesett Debrecen és így a Tiszántúlon zajló ütközet a befejezéséhez közeledett.)

Október 20-án a szovjet súlyképzés Kiskunfélegyháza-dél térségében befejeződött. A következő napon – október 21-én – a szovjet csapatok megindították támadásukat. Kiskunhalas és Kiskunfélegyháza között nagy erővel átlépték a vasút vonalát és Kiskunfélegyházát délről és északkeletről megkerülték. Alpartól nyugatra a 8. póthadosztály 12. ezredének I. és II. zászlóalja Tasnády Imre alezredes parancsnoksága alatt ellentámadásba kezdett, de az eseményeket lényegesen már nem tudta befolyásolni.⁵⁷ Kiskunfélegyháza október 21–22-én elesett. Kiskunhalas és Kiskunfélegyháza között az ellenség előretörését az 1. huszárhadosztály határozott ellentámadásokkal megállította. A Kiskunhalastól északra Pirtó vasútállomásig előretört ellenséges csapatokat a 10. hadosztály részeinek ellentámadása, jelentős veszteségeket okozva, visszavetette.

Az 1. páncélos hadosztályt (autóbuszokon szállított 3 lövészzászlóalj, 1 aknavető üteg, 1 motorkerékpáros század, 1-1 német és magyar gépvontatású tüzérosztály) a német LVII. páncélos hadtest parancsnoka (Friedrich Kirchner páncélos tábornok) Kiskunhalas dél területéről kivonta és Izsákon gyülekeztette. Ott azt a feladatot szabta meg számára, hogy késedelem nélkül indítson támadást Jakabszálláson át Kiskunfélegyháza-kelet irányába. Schell Zoltán ezredes, az 1. páncélos hadosztály

⁵⁵ HL Fővezérség, hadműveleti iratok. Napló, 306/4. doboz, 1739/Főv. hdm. 44. X. 20. Az 5. táb. póthadosztály összevonása Baján.

⁵⁶ *Reszneki Zákó András*: i. m. 90. o.

⁵⁷ Uo. 91. o.

újonnan kinevezett parancsnoka ezt a feladatot idő hiányában nem tudta végrehajtani, amiért Kirchner tábornok Jakabszálláson kérdőre vonta.

Kiskunfélegyházánál igen súlyos elhárító harcokra került sor. A német LVII. páncélos hadtest és a magyar VIII. hadtest csatlakozását a támadó szovjet csapatok igyekeztek „felszakítani” és ezáltal a 8. póthadosztály és az 1. huszárhadosztály hátába kerülve az arcvonalat végérvényesen áttörni.

Október 22-én Kirchner tábornok a beérkezés sorrendjében Kiskunfélegyházadél irányába vetette az 1. páncélos hadosztályt, amelynek eredményeképpen némileg enyhült a 8. póthadosztály és az 1. huszárhadosztály helyzete. (A páncélos hadosztály támadásához október 23-án csatlakozott a 2. huszárezred is.)

A 8. póthadosztály Alpár délnyugat körzetében védő alegységeit is támadások érték, melynek eredményeképpen Alpár-északnyugat területén a szovjet csapatoknak sikerült áttörniük a támpontszerű védelmet. A támadók ezen a területen az Oláh-major-Pusztá-Szilna terepszakaszon átlépték a Szolnok-Kecskemét vasútvonalat, ahol a „Bessenyő-harccsoport” szívós ellenállásában támadásuk elakadt, majd a 12. pótgyalogezred ellentámadása Alpár-észak-Lakitelek-Kecskemét vasútvonalra szorította őket vissza. Az Alpár-észak-Tószeg folyószakaszon a szovjet csapatok átkelési kísérleteit a 20. hadosztály egyelőre sikeresen visszaverte.

Az Alpár térségében indított szovjet támadással egyidőben a Tisza keleti partján az ellenség nagyobb erőket gyülekeztetett. Itt a szovjet csapatokkal megerősített román 2. hadosztály és a román 9. lovas hadosztály igyekezett a partváltást kierőszakolni. Az átkelést végrehajtó román csapatokat a 4/II. huszárosztály és a Botond alezredes harccsoportja a Tisza keleti partjára szorította vissza.

Tiszavárkonyal szemben a Tisza keleti partjáról kiindulva a szovjet 297. és a 303. lövészadosztályok (a 7. gárda hadseregtől) a 20. hadosztály védőszakaszán partot váltottak és lassan nyomultak előre nyugati irányba.

A szovjet-román csapatok partváltási kísérletei és az elfoglalt hídfők kiszélesítése érdekében folytatott támadásaik a 20. hadosztállyal és a 8. póthadosztállyal szemben végül is sikerrel jártak.

Október 23–24-én a szovjet támadások és a magyar ellentámadások váltakozó sikerrel folytak. Ezekben a napokban a VIII. hadtest arcvonalán kialakult válságos helyzet veszélyeztette a 3. hadsereg bal szárnyát. A 20. hadosztály arcvonalán támadó szovjet és román hadosztályok támadása október 24-re sikerrel járt és az elfoglalt hídfőket Újkécskéig szélesítették ki⁵⁸.

Október 26-án a 3. hadsereg délnyugati szárnyán harcoló 10. hadosztály és a 23. tartalékhadosztály harvezetését a Fülöpszállásra beérkező VII. hadtestparancsnokság vette át Markóczy János altábornagy parancsnoklása alatt. A 10. hadosztálynak még csak részei érkeztek be a hadműveleti területre, a visszamaradt részek csak október 28–29-én rakodtak ki Kiskőrös–Csengőd térségében. Mivel a hadosztály nem tudta felváltani a 23. tartalékhadosztályt, ezért erői részenkénti harcba vetésével beépült az arcvonalba. A 23. tartalékhadosztálynak csak töredékei kerültek kivonásra, amelyek a továbbiakban a solti hídfőben kerültek alkalmazásra.

Markóczy altábornagy elsősorban a 23. tartalékhadosztály megerősítését tartotta szükségesnek a hadműveletek további folytatása szempontjából. Ehhez a feladathoz azonban tartalékok hiányában nem kaphatott segítséget. A VII. hadtest sávjában gyülekező 5. póthadosztályt a 3. hadsereg északkeleti arcvonalának megerősítésére csoportosították át, majd a Jászkarajenő–Kécske terepszakason vetették harcba.

A 3. hadsereg délnyugati arcvonalán a szovjet csapatok Kiskunhalas és Kiskunmajsa között indított támadása kezdetében tért nyert, de a 10. hadosztály Kiskunhalas-északnyugati területéről indított ellentámadása megállította, majd visszavetette a megindulási állásába.

Kiskunfélegyháza-nyugat területén az 1. páncélos hadosztályt (amely már csak egy harccsoportnyi erőt képviselt) az 1. huszárezred váltotta fel. A páncélos hadosztály harccsoportja Jakabszállás, majd a következő napon Kunszállás területén gyülekezett. Itt kapta azt a feladatot, hogy készüljön fel a Kecskemét–Szeged irányába október 30-án tervezett német támadáshoz való csatlakozásra. Ennek a feladatnak a végrehajtását az OKH rendelte el október 26-án: a Dél Hadseregcsoport feladata a Tiszától keletre levő terület kiürítése után a Tisza vonal tartása. A Tisza mögé visszavonuló német III. páncélos hadtest zömét idejében irányítsa a 3. magyar hadsereghez, onnan négy páncélos hadosztállyal déli irányban támadva verje szét az ellenséget a Duna–Tisza közén és teremtsen szilárd kapcsolatot az „F” hadseregcsoportnak a Dráva torkolatnál levő északi szárnyával.⁵⁹

Az ellentámadás sikerének alapfeltételei teljesen hiányoztak. A feladatok megszabásánál nem vették figyelembe, hogy a német páncélos hadosztályok (az 1., a 13., a 23. és a 24.) harcértéke összevontan sem érte el egy teljesen feltöltött német páncélos hadosztály alapvető mutatóit, hiszen állományukban összesen csupán 37 harckocsi (11 PZ-IV., 14 PZ-V „Panther” és 12 PZ-III.), 38 rohamlöveg, 119 löveg és 35 nehéz páncéltörő löveg volt. A feladat végrehajtásának megkezdése még attól is függött, hogy a német III. páncélos hadtest mikorra lesz képes az átcsoportosítást befejezni és mikorra tudja elérni a készenlétet, ugyanis az ellentámadáshoz tervezett erők közül csak a 24. páncélos hadosztály és a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály tartózkodott a térségben. A III. páncélos hadtest erőinek a beérkezésével október 30-a előtt nem lehetett számolni, hiszen élei ezen a napon raktak ki Nagykörös–Pilis területén.

Mielőtt az ellentámadás megindításával kapcsolatos döntések megtörténtek, tekintettel kellett volna lenni azokra a jelentésekre, amit a VIII. hadtest és a 3. hadsereg dolgozott ki és terjesztett fel Friessner vezérezredesnek. Ezek a jelentések körvonalazták a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága előtt egy nagyobb erejű szovjet támadó hadművelet előkészületeit Csongrád–Kiskunfélegyháza térségéből Budapest irányába. Ezt vezették be a Tiszavárkony–Alpár folyószakasz mentén kibontakozó harcok is úgy, hogy időközben a 2. Ukrán Front a támadó csoportosításának megalakítását október 27–28-án befejezte. A szovjet támadó csoportosítás főerői Csongrád–Kiskunfélegyháza térségében összpontosultak. Ide gyülekeztek a Tiszántúlról átcsoportosított páncélos hadosztályokon kívül a front mélységéből előrevont gépesített hadosztályok is.

⁵⁹ A Budapestért vívott harc (Hadtörténeti részletek a magyar térségben lefolyt küzdelem döntő szakaszáról. 1944/45) *Hadak Úján*, 14. folytatás 8. o. l. a 15. sz. jegyzetet.

A Debrecen térségében befejezéséhez közeledő hadműveletek változtatták meg a szovjet hadvezetés alapelgondolását. Továbbra is a Budapest–Bécs irányú hadműveletek folytatását tartották szem előtt. Ennek érdekében megerősítették a 2. Ukrán Frontot a 2. és a 4. gárda-gépesített, valamint a 23. lövészhadtestekkel. A 2. és a 23. hadtestek teljes feltöltöttségű magasabbegységek voltak. Állományukba 206 harcokosi és 42 rohamlőveg tartozott. A 4. gárda-gépesített hadtest részt vett a belgrádi hadműveletekben, majd Pétervárad–Temesvár térségébe települt át. Állományába 73 harcokosi és rohamlőveg tartozott.

Az arcvonal balszárnyán a 46. szovjet hadsereg kilenc hadosztálya zömmel az Alpár–Baja terepszakaszon csoportosult. A front erői és eszközei, a hadműveletek és a megnövekedett utánszállítási vonalak következtében, rendkívüli igénybevételnek voltak kitéve. A szovjet hadvezetőségnek azonban gyors sikerre volt szüksége.

A főparancsnokság direktívájának megérkezése idejére a bonyolult harcéri helyzet és az anyagi-technikai ellátottság állapota arra készítette a 2. Ukrán Front parancsnokát, hogy pontos tájékoztatást adjon a front valós helyzetéről. Az e célra készített jelentésben tájékoztatást adott a csapatok állapotáról, valamint arról, hogy a szeptemberi és októberi igénylésben feltüntetett harcanyagokat a front csapatai nem kapták meg. Az anyagi készletek elégtelenségére és a csapatok helyzetére és állapotára hivatkozva Malinovszkij marsall arra kérte Sztálint, hogy a 46. hadsereg támadáshoz történő felkészítéséhez 5 napot biztosítson. A kért idő biztosítását követően a frontparancsnok garantálta a magyar főváros 2–3 napon belüli birtokba vételét. Érvei alátámasztásában kitért arra, hogy a 2. és 4. gárda-gépesített hadtesttel megerősített 46. hadsereg képes lesz nagy erejű, meglepő csapást mérni a még felvételében levő német és magyar csapatokra. Érvelése nem talált meghallgatást.

Sztálin október 28-án telefonon beszélt Malinovszkij marsallal és arra utasította, hogy haladéktalanul indítson támadást Budapest elfoglalására. Még ezen a napon – október 28-án – megkapta a főhadiszállás direktíváját, amelyben meghatározták, hogy: „...,a 46. hadsereg és a 2. gárda-gépesített hadtest erőivel október 29-én menjen át támadásba a Duna–Tisza között, verje szét a Tisza nyugati partján kiépített ellenséges védelmet és biztosítsa ezzel a 7. gárdahadsereg átkelését a folyón. A 4. gárda-gépesített hadtest beérkezése után mérjen megsemmisítő csapást a Budapestet védő ellenségre és menetből vegye birtokba a fővárost.”⁶⁰

Malinovszkij ennek alapján meghatározta a 46. hadsereg parancsnokának – Slemín altábornagynak –, hogy: „...,vegye állományába a 2. gárda-gépesített hadtestet. Október 23-án 14.00-kor indítson támadást Kecskemét, Budapest általános irányba. A főcsapást a 10. és 37. lövészhadtest és a gárda-gépesített hadtest erőivel a jobbszárnyon mérje. A balszárnyon zárkózzon fel a Dunára. Október 30-án estére jusson ki Nagykörs, Lajosmizse, Izsák, továbbá a Duna vonalára. A 2. gépesített hadtesttel érje el Albertirsa, Örkény körzetét.” Sumilov vezérezredesnek – 7. gárdahadsereg parancsnokának – megparancsolta, hogy: „...,készüljön fel október 30-án támadás megindítására. A főcsapást a balszárnyon mérje négy lövészadosztállyal és az 1. román hadsereg hadosztályaival. Október 30-án estére érje el Tószeg, Nagykörs terepszakasát”...⁶¹

60 Tóth Sándor: Budapest felszabadítása, 1944–1945. Budapest, 1975. 23. o.

61 Uo. 24. o.

A Duna–Tisza közén a 3. hadsereg arcvonalában a jobbszárnyon a VII. hadtest 10. hadosztálya és a 23. tartalékhadosztálya a Duna–Szank–Izsák-kelet körzetben védett. A VIII. hadtest 8. póthadosztálya és 20. hadosztálya Kiskunfélegyháza-észak–Tószeg terepszakaszon részben védelemre rendezkedett be, részben pedig halogató harcot folytatott. A két hadtest között az LVII. német páncélos hadtest parancsnokság alárendeltségében az 1. huszáradosztály és az 1. páncélos hadosztály harcolt a Szank–Kiskunfélegyháza-észak terepszakaszon.

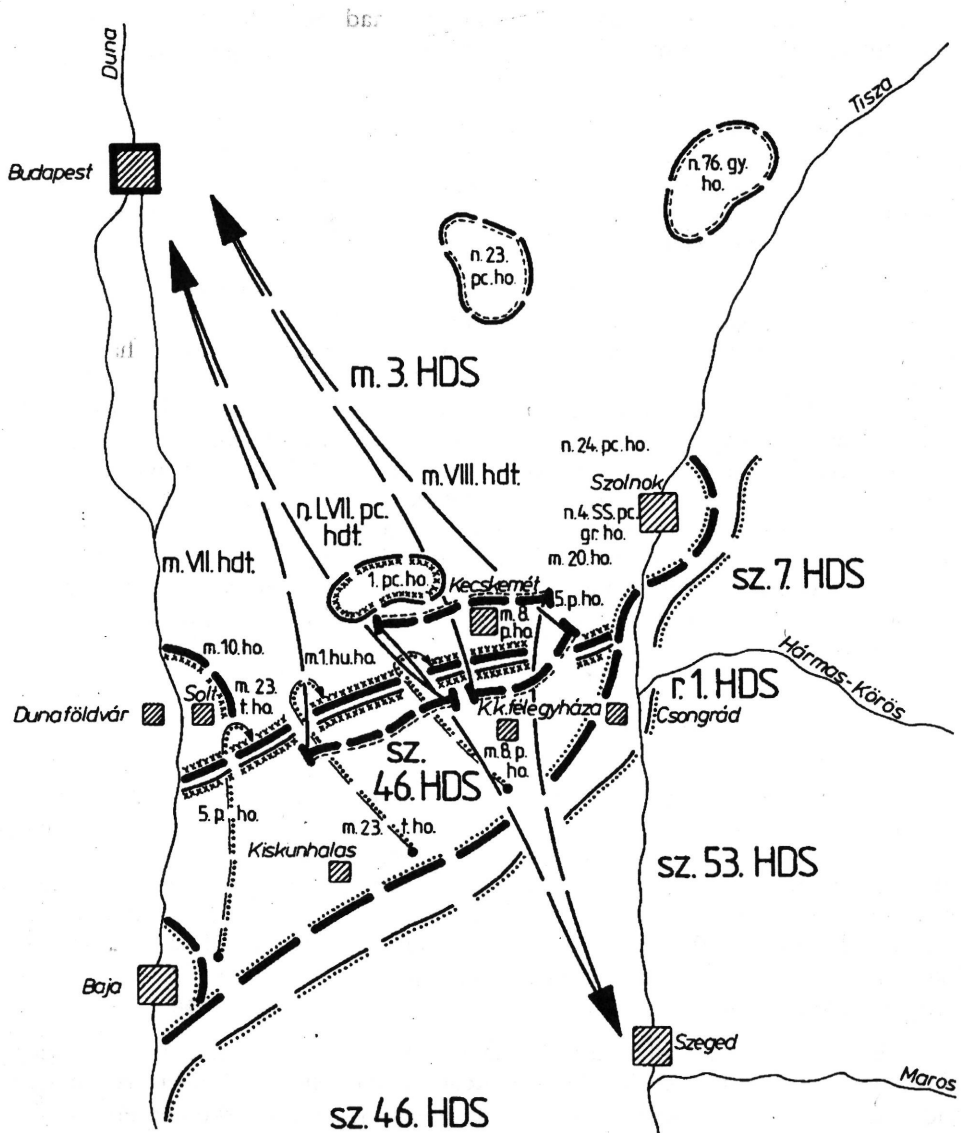
Malinovszkij számított arra, hogy a német páncélos hadosztályok ismételt alkalmazására a Duna–Tisza közén fog sor kerülni. Ezért a 7. gárdahadsereg és a 46. hadsereg Kecskemét, Budapest irányú támadó hadműveletét a német hadosztályok beérkezése előtt tervezte. Ennek a feladatnak a végrehajtásához a szovjet csapatoknak a szükséges feltételek rendelkezésére álltak: az erőviszonyok és más feltételek tekintetében kedvezőbb helyzetben voltak.

A magyar katonai felső vezetés ebben az időben nem nyert betekintést a német hadműveleti tervekbe. Még azt sem tudták megakadályozni, hogy Friessner vezérezredes a még harc képes magyar seregtestek éléről – a tisztikarban egyébként elismert – parancsnokokat távolítson el. (A 2. páncélos hadosztály parancsnoka – Zsedényi vezérőrnagy – leváltását Fretter-Pico tábornok, a 6. német hadsereg parancsnoka akadályozta meg.)

Október 26–27-én a 3. hadsereg arcvonalán tovább folytak a szovjet támadások elhárításával kapcsolatos harcok. Sumilov tábornok hadosztályai váltakozó sikerű összecsapásokat folytattak a 8. póthadosztály és a 20. hadosztály csapataival a Tiszavárkony és Alpár közötti folyószakaszon. Ezekbe a harcokba sikeresen avatkozott be a német 24. páncélos hadosztály, a német 133. légvédelmi ezred és a 4/II. huszárosztály. A harcok a Tisza mentén október 28–29-én is változatlan hevességgel folytak. A VIII. hadtest alárendeltségében küzdő 8. póthadosztály és a 20. hadosztály – kiegészítve az 5. póthadosztály beérkező erőivel – egyre nehezebben tudott ellenállni a fokozódó szovjet támadásoknak. Október 29-én Alpárnál a 8. póthadosztály kötelékébe tartozó 58. határvadász zászlóalj (Zircy Antal alezredes parancsnoksága alatt) hátrálni kényszerült a túlerejű támadókkal szemben. Ezt kihasználva a tiszauji hídfőből a román 2. gyalogos és a román 9. lovas hadosztály támadásba kezdtek, amit a 4/II. hadosztály és a 152. gépesített utász-zászlóalj megállított.

Az arcvonal délnyugati szakaszán az 1. páncélos hadosztály felkészült a német ellentámadáshoz történő csatlakozásra. Ezen a napon – október 29-én – a 46. szovjet hadsereg első lépcsős hadtestei – 2. és a 4. gárda-gépesített hadtest és a 37. gárda-lövészhadtest – megkezdték a Duna és Kiskunfélegyháza közötti arcvonalon a támadásukat. A főcsapást Soltvadkert-dél–Kiskunfélegyháza-észak között a 23. tartalékhadosztály és az 1. huszáradosztály csatlakozásán mérték. A támadás a 23. tartalékhadosztályt Szank-dél–Prónayfalva irányába mintegy 8–10 km-re visszavetette.

Az ellenség további térnyerését csak a 10. hadosztály Soltvadkert-észak területéről és az 1. huszáradosztály 2/II. huszárosztály Móriczgát felőli ellentámadásai fékeztek le.

3. vázlat. Harcok a Duna-Tisza között, 1944 október végén

Az 1. huszárhadosztályt Kiskunfélegyháza-délkelet területén a támadók bekerítéssel fenyegették, amit az 1. páncélos hadosztály részei október 29-én délután megindított ellentámadással megakadályoztak. A páncélos hadosztály Móriczgát irányába indított ellentámadásával tehermentesítette az 1. huszárhadosztály erőit, majd visszavonult Kunszállás-Helvécia-telep területére.

A 46. szovjet hadsereg éjszaka is folytatta a támadását és a keletkezett réseken keresztül Alpár és Kiskunfélegyháza között harcba vetett 2. gépesített hadtesttel Kecskemét felé tört előre.

Időközben a Szeged irányába tervezett német támadáshoz a III. német páncélos hadtest október 28-án megkezdte az átcsoportosítások végrehajtását, amit csak november 3-án a német 76. gyaloghadosztály Tápiószelére történő beérkezésével fejezett be. A német csapatösszevonások késtek, a beérkező hadosztályokat egyenként vetették harcba.

A 3. hadsereg arcvonalán kialakult válságos helyzet enyhítésére a német 6. hadseregtől a 24. páncélos hadosztályt az LVII. páncélos hadtestnek rendelték alá. Kirchner tábornok, a hadtest parancsnoka október 30-án a 24. páncélos hadosztályt (18 harckocsi és rohamlöveg) harcba vetette a 2. gárda-gépesített hadtest ellen. Az ellentámadást a 2. gárda-gépesített hadtest fölényes biztonsággal elhárította és a délelőtt folyamán elérte Kecskemétet, ahol a német 133. légvédelmi ezred és a magyar légvédelmi ütegek összefogott tüzebe ütközött. 20 harckocsi elvesztése után a hadtest a várost keletről és nyugatról megkerülte. (Hitler elrendelte, hogy a 24. páncélos hadosztály a végsőkig védelmezze Kecskemét várost.) A hadosztály azonban három részre „szétszabdálva” csak részeivel jutott be Kecskemétre (26/1. páncélgránátos zászlóalj, a 89. páncéltörő tüzérezred, a 40. páncéltörő utászszázad). A hadosztály többi része a 20. hadosztálytól beérkező 21. páncélgránátos ezreddel együtt a várostól északkeletre szorult. A 24. páncélos hadosztály zöme Kecskemét-észak 5 km erdő területén körkörös védelemre rendezkedett be.

A szovjet csapatok Kecskemét köré szoros gyűrűt vontak és csak idő kérdése volt a város elfoglalása.

A 8. póthadosztály a német Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály részeivel együtt Lajosmizse-dél területén igyekezett felvételi állást (ideiglenes védőállás) elfoglalni. A szabad szárnyakon a szovjet harckocsik, a terepfedezetet jól kihasználva, túlhaladták a hadosztály arcvonalát. A 8. póthadosztály súlyos utóvédharcok közepette csak a német 1. páncélos hadosztály elleni támadása folytán tudott Örkény-dél területére visszavonulni. a 20. hadosztály a Tisza mentén folytatott súlyos harcok közepette a Nagykőrös-Kocsér-Jászkarajenő-Tetétlen terepszakasra szorult vissza.

A válságos helyzet orvoslására a VII. hadtest parancsnoka, Heszlényi altábornagy egyetértésével, a hadtest erőinek átcsoportosítása után ellentámadást tervezett a 10. hadosztály csapataival a Kiskőrös-Csengőd terepszakasról Kecskemét irányába. Ez idő alatt a VII. hadtesttel szemben a szovjet csapatok is átcsoportosítottak, Soltvadkert-északkelet területén súlypontot képeztek és támadásukkal a 10. hadosztály ellentámadását október 30-án megghiúsították. A VII. hadtest arcvonala felbomlott, csapatai Kalocsa-Kiskőrös-Fülöpszállás-Izsák vonalába vonultak vissza. A magyar 3. hadsereg arcvonalán a csapatok többnyire vezetés nélkül bolyongtak a Duna-Tisza közén.

Heszlényi altábornagyot Beregfy vezérezredes 1944. október 30-án 1944. október 15-i ranggal, 1. rangszámmal a magyar királyi honvédség A/Katonaállomány I.

Állománycsoportjában a tábornokoknál vezérezredessé nevezte ki.⁶² Egyúttal Hitler kiténtette a vaskereszt Lovagkeresztjével.

1944. november 3-án a hadseregtörzs más jellegű feladatot és kivált a Duna–Tisza közti hadműveletek vezetési rendszeréből. Alárendelt seregtestei, több esetben alegységekre bontva, német irányítás alá kerültek. A csapattörzsek részben Solton keresztül a Dunántúlra (a 10. hadosztály részei, a 23. tartalékhadosztály részei), részben a Csepel-szigetre (1. huszárhadosztály részei), részben pedig a budapesti hídfőbe (8. póthadosztály, 20. hadosztály) vonultak vissza.

A magyar 3. hadseregarancsnokság erői és eszközei nem voltak elégségesek a meghatározott terepszakasz védelmére. A Viharsarok katonai védelme a hadsereg gyenge felszereltségű csapataival kilátástalanná vált. Heszlényi altábornagy néhány órával a tömeges szovjet harcok követően a hadsereg egészére vonatkozóan kiadta a visszavonulási parancsot, amit az alárendelt csapatok viszonylag szervezetten hajtottak végre. A 20. hadosztály helyzete volt a legkritikusabb, alárendelt ezredeit és zászlóaljait a szovjet harcok teljesen szétverték. A visszavonulás rendkívüli teljesítményt igényelt. A szolnoki hídfőbe még október 16-a körül is érkeztek a hadosztály kötelékébe tartozó alegységek és katonák.

A Szolnok és Szeged közötti Tisza-szakasz védelme a keleti parton (Szolnok, Szentés, Mindszent, Szeged) kialakított hídfők megtartására irányult. A 150 km kiterjedésű folyószakasz védelme a hadsereg erőivel nem volt megvalósítható. A hídfők megtartásáért vívott harcok Szeged és Szentés elvesztését eredményezték. Szegedtől délre a Tiszán átkelt szovjet csapatok, a csekély német–magyar ellenállást leküzdve, akadálytalanul nyomultak előre a Duna–Tisza közén északi irányba. A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály Szegedről Szolnokra történt elvonulását követően a szegedi hídfő védelme lehetetlenné vált.

Szeged feladásának és a szovjet csapatok Baja irányába történő előnyomulásának következtében a Tiszára támaszkodó védelem megszilárdítását nem lehetett végrehajtani. Heszlényi vezérezredes kénytelen volt a 23. tartalékhadosztályt és a 8. póthadosztály egy részét a Tisza vonaláról elvonni, ám a rendelkezésre álló erők és eszközök manővereztetésével sem lehetett feltartóztatni a támadó szovjet csapatokat.

A helyzetet nehezítették a vezetésben megfigyelhető ellentámadások is. Általában jellemző volt, hogy a magyar parancsnokság alárendeltségébe utalt német seregtestek feladataikat a dél Hadseregcsoport parancsnokságától kapták. A vezetési viszonyok tisztázatlansága a hadsereg hadműveleteinek irányítását döntően befolyásolta. Heszlényi vezérezredes gyakorlatilag csak a VIII. hadtest felett rendelkezett. A német páncélos hadtest feladatait a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága határozta meg.

Megfelelő állapotban levő csapatok hiányában a fővezérség nem tudta a szükséges mértékben megerősíteni a 3. hadsereget, mivel csak alegységszintű

⁶² HL 61/a. doboz, Heszlényi József vezérezredes visszaemlékezése. Vitéz Heszlényi József altábornagy vezérezredessé történő kinevezéséről szóló parancs, szám nélkül.

kötélékek álltak rendelkezésére, amelyek nagy részét a dunai átkelőhelyek és a budapesti hídfő védelmére kellett alkalmazni.

A 3. hadsereg helyzete kilátástalanná vált a Tisza jobb partján is.

A Duna-Tisza közén kibontakozó hadművelet során sem sikerült orvosolni azokat a hiányosságokat, amelyek már korábban is megfigyelhetők voltak. Továbbra sem történt előrelépés a 3. hadsereg és a Dél Hadseregcsoport közötti kapcsolattartás tekintetében. A német LVII. német páncélos hadtest parancsnokságának helyzete a 3. hadsereg állományában tisztázatlan maradt. A páncélos hadtest feladatait a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága határozta meg. Ez a kettősség meglehetősen bonyolult vezetési helyzetet idézett elő. Heszlényi altábornagy – személyes kapcsolatai révén – igyekezett elejét venni a nagyobb súrlódásoknak, a vezetés alacsonyabb szintjein azonban gyakorta félreértésekre került sor.

Az 1. páncélos hadosztálynak a Kecskemét–Szeged irányú ellentámadásban való részvételével kapcsolatban megszabott feladatai hűen tükrözik az együttműködési készség német részről megnyilvánuló hiányát.

A hadművelet egész menetében megfigyelhető volt a 3. hadsereg kilátástalan helyzete. A Dél Hadseregcsoport hadműveleti felépítésében elfoglalt helye és szerepe a hadsereg morális állapotára negatív hatást gyakorolt.

Friessner vezérezredes figyelmét a Debrecen–Nyíregyháza térségében folyó hadművelet kötötte le. A 3. hadsereg érdekében tett lépések csak a tisztántúli harcok befejezésével következtek be. Ekkorra a Duna-Tisza közén kialakult válságos helyzeten már nem lehetett lényegesen javítani, a Kecskemét–Szeged irányú ellentámadás október végére időszerűtlenné vált. A szovjet támadó csoportosításokat már megalakították, minden készen állt a Budapest irányába történő csapáshoz. A Tiszántúlról beérkező III. német páncélos hadtest hadosztályai csak lefékezni tudták a túlerejű szovjet támadást, megállításához nem voltak elég erősek.

A 3. hadsereg néhány hetes folyamatos harc alatt súlyos veszteségeket okozott az ellenségnek és maga is nagy veszteségeket szenvedett. Vele szemben – megalakulásától kezdődően – mind létszámban, mind pedig fegyverzetben lényegesen erősebb szovjet és román csapatok harcoltak. Megállapítható, hogy a hadsereg vereségei ellenére, kritikus hadműveleti körülmények közepette is helyt állt az arcvonalban. Október 15-e után azonban ez a helytállás lényegesen csökkent, helyenként a demoralizálódás jelei is megfigyelhetők voltak. A hadsereg alárendelt hadosztályai a harcok során elvéreztek.

A fővezérség által a hadsereghez vezényelt alegységek és seregtestek szállítása hetekig elhúzódott. Az arcvonalba került hadosztályok végszállítmányai csak nagy késéssel futottak be a rendeltetési helyükre. Ez megfigyelhető volt az 1. huszárhadosztály, a 23. tartalékadosztály, a 10. hadosztály, az 5. póthadosztály vonatkozásában. Az 5. tartalékadosztályt a németek hazaszállítás helyett inkább lefegyverezték, alakulatai a háború végéig nem kerültek magyar földre.

Az általános megállapításokon túl a 3. hadsereg által végrehajtott hadműveletről elmondható, hogy az minden nehézség ellenére jelentős eredményeket hozott. A hadsereg, a Bánátban és a Tiszántúlon elszenvedett veszteségei ellenére, a Tisza

nyugati oldalán előkészített hídfőkre támaszkodva képes volt ismételt szétbontakozni és kb. 150 km hosszú folyószakaszt részben ellenőrzése alá vonni. A folyóvédelem megszervezéséhez és végrehajtásához azonban sem elég ideje, sem pedig elégséges ereje nem volt.

Szeged feladása után a szovjet csapatok északnyugati előretörésének megakadályozására a 23. tartalék és a 8. póthadosztályoknak a folyótól elszakadva délnyugati irányba kellett az arcvonalukat széthúzniuk. A 46. szovjet hadsereg Zenta-Baja irányú támadásának már csak alegységek manővereivel lehetett gátat emelni. A Duna-Tisza közén szintén kb. 150 km széles arcvonalat kellett védeni úgy, hogy a hadsereg szervezetéből kivált a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály. Az alegységszintű kiegészítések (folyamzár zászlóalj, légvédelmi figyelőrsökből alakított lövész zászlóalj, határvaszár és portyázó századok stb.) összefogása és harcrendbe állítása nem pótolhatta seregtetek hiányát. Különösen súlyosbította a hadsereg helyzetét a páncéltörő fegyverekben mutatkozó krónikus hiány, valamint a harckocsik és rohamlövegek elégtelen száma.

A szovjet páncélosfőlényt nem lehetett elszántsággal ellensúlyozni. A 3. hadsereg arcvonalán azonban olykor még az is előfordult pl. az 1. huszárhadosztály és az 1. páncélosadosztály ellentámadásai megállították, vagy visszavetették a támadó szovjet és román csapatokat.

A 3. hadsereg az erejéhez képest túlméretezett feladatok és nem utolsósorban magárahagyatottsága következtében egyszerűen „elolvadt” az arcvonalban.

János Jakus

THE FIGHTS OF THE HUNGARIAN 3RD ARMY, 22 SEPTEMBER – 3 NOVEMBER 1944

Summary

After having drawn back its parts behind the Trianon borders the Hungarian 3rd Army, amidst holding manoeuvres, made preparations to take part in the Operation "Zigeunerbaron". However the troops of the 2nd Ukrainian Front, having outpaced the German plans, launched an offensive on the 6th of October and broke through the front of the Hungarian 20th division on the same day. In order to avoid the annihilation of his army Lieutenant-General Heszlényi gave order to withdraw behind the Western bank of the River Tisza.

The arbitrary crossing of the Soviet troops made the defence of the Tisza-line impossible and the field of operations spread over the territory between the Rivers Duna and Tisza, too.

Though the offensive of the Soviet forces against Budapest was temporarily blocked by certain German and Hungarian troops, redeployed from the Carpathian Mountains and from the territory East of the River Tisza, as a consequence of the ending of the Debrecen-Nyíregyháza battles the 2nd Ukrainian Front could launch a new offensive with great forces and got into the operational foreground of the Hungarian capital.

As a result of its stubborn defensive fights the Hungarian 3rd Army failed and its surviving parts got into German subordination.

János Jakus

LES COMBATS DE LA 3ÈME ARMÉE HONGROISE DU 22 SEPTEMBRE AU 3 NOVEMBRE 1944

Résumé

Après avoir retiré ses corps d'armée derrière la frontière de Trianon, le 3ème armée hongroise s'est préparée – au milieu de combats temporisateurs – à participer dans l'opération militaire dont le pseudonyme était le "Baron tzigane". Le 6 octobre 1944, en anticipant sur les projets allemands, les troupes du 2e Front Ukrainien soviétique ont commencé une attaque, et encore ce jour-là, ils ont percé le front de la 20ème division. En anticipant la débâcle de l'armée, le général de division Heszlényi a ordonné la retraite derrière le bord de l'Ouest de la Tisza.

La défense derrière la Tisza est devenue impossible, par suite de la traversée forcée des troupes soviétiques, et les combats se sont étendus sur la plaine entre le Danube et la Tisza.

Les corps allemands et hongrois, regroupés des Carpathes et des contrées au delà de la Tisza sur la plaine entre le Danube et la Tisza, ont provisoirement empêché l'attaque des troupes soviétiques contre Budapest, mais après les combats aux alentours de Debrecen et Nyíregyháza, le 2e Front Ukrainien a commencé une opération offensive avec des forces important, en suite de quoi il a atteint les alentours de Budapest.

La 3ème armée hongroise, après des combats défensifs obstinés, s'est effritée à la ligne front. Au début de novembre, les corps de l'armée ont été renvoyés sous la direction des Allemands.

János Jakus

DIE KÄMPFE DER UNGARISCHEN DRITTEN ARMEE, 22. SEPTEMBER–3. NOVEMBER

Resümee

Nachdem die Ungarische Dritte Armee hinter die Trianon-Grenze von Ungarn zurückgezogen worden war, bereitete sie sich unter verzögerten Kämpfen für die Teilnahme an der Kriegsoperation „Zigeunerbaron“. Am 6. Oktober 1944 jedoch den Plänen der Deutschen vorausgehend, eröffneten aber die Truppen der Sowjetischen Zweiten Ukrainischen Front einen Angriff und noch an demselben Tag wurde die Frontlinie der ungarischen 20. Division durchgebrochen.

Um die Vernichtung der Zweiten Armee zu vermeiden, verordnete Feldmarschall-Leutnant Heszlényi den Rückzug hinter das Westufer der Theiß. Den von den Karpaten und dem Gebiet jenseits der Theiß zum Zwischenstromland von Donau und Theiß ungruppierten deutschen und ungarischen Einheiten war vorübergehend die Verhinderung des sowjetischen Vorstoßes gegen Budapest gelungen. Nach dem Zusammenstoß in der Gegend von Debrecen und Nyíregyháza eröffnete die Zweite Ukrainische Front erneut eine Offensivoperation mit großen Stärken und erreichte nach ihrem Erfolg das Vorfeld von Budapest.

Während des nachhaltigen Widerstandes blutete die Ungarische Dritte Armee in den Frontlinien aus. Anfang November wurden die Einheiten der Armee unter deutsche Führung geordnet.

Янош Якус

БОИ 3-ЕЙ АРМИИ С 22 СЕНТЯБРЯ ПО 3 НОЯБРЯ 1944 ГОДА

Резюме

3-я венгерская армия после того, как она отвела свои соединения за пределы государственной границы, определенной по Трианонскому миру, в условиях задерживающих боев готовилась к участию в военной операции под кодовым наименованием „Цыганский барон“. Предупреждая немецкие планы, 6 октября 1944 года советские войска 2-го Украинского Фронта перешли в наступление и уже в тот же день провалили передовую линию 20-й дивизии. Упреждая разгром армии, генерал-лейтенант Хесслényi отдал приказ об отступлении армии за западный берег реки Тисса.

Оборона за р. Тиссой стала невозможной в результате форсированной переправы советских войск. бои распространились на междуречье Тиссы и Дуная.

Хотя перегруппированные из Карпат и Затиссайского края в Междуречье Дуная и Тиссы немецкие и венгерские соединения временно воспрепятствовали наступлению советских войск на Будапешт, однако после боев, завершившихся в районе городов Дебрецен и Ньиредьхаза, войска 2-го Украинского Фронта перешли в наступательную операцию, в результате которой они вышли к переднему краю обороны Будапешта.

3-я венгерская армия в ходе упорных оборонительных боев истекла кровью на линии фронта. В начале ноября соединения армии были переведены в подчинение немцев.